Mars et Historia

Bibliotheek Nederlands
Instituut voor Militaire Historie
Boekwerk

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 43 | 2009 | Nr. 1

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Staatssecretaris van Defensie P.J.S. de Jong bezoekt de barakken van het Papoea Vrijwilligers Korps, 1961.
Legermuseum, Delft, nr. 00240225.

Vooromslag binnenzijde
Boven:
P.J. de Veer, Uniformen van het Eerste Franse keizerrijk 1804-1815, tekening in kleuren, circa 1900.
Legermuseum, Delft, 00121361.

Onder:
P.J. de Veer, Uniformen van het Tweede Franse keizerrijk 1852-1870, tekening in kleuren, circa 1900.
Legermuseum, Delft, 00121349.

Achteromslag
Ridder der Militaire Willems-Orde Carel Frederik Gey van Pittius (1790-1866), majoor der genie. Anoniem olieverfschilderij op doek (90 x 70 cm), 1844-1850.
Legermuseum, Delft, nr. 056872.
Op 29 mei aanstaande benoemt Koningin Beatrix voor het eerst sinds ruim vijftig jaar kapitein Marco Kroon van het Korps Commandotroepen tot Ridder der Militaire Willems-Orde (4e klasse) voor moed, beleid en trouw.

Achteromslag binnenzijde
C.J. Payne, 'The first tins', tekening in kleuren, 1920.
Legermuseum, Delft, 00116306.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Jacques A.C. Bartels
Drs. Anselm van der Peet
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk A4 per keer € 100,-.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Jacques A.C. Bartels

Redactioneel (Voorwaarts *Mars*!) 3
Drs. Louis Ph. Sloos

Van Oorlog naar Defensie en oorlog binnen Defensie 4
Mr. Abraham Stemerdink

Het boekbezit van Defensie tijdens de Tweede Wereldoorlog 12
Drs. Louis Ph. Sloos

La Belle Epoque Militaire 1815-1914. Een eeuw van militair vertoon 21
Drs. Mark van Hattem

Een "opera comique". De Koninklijke Marine en de interventie op Anguilla 1969 27
Drs. Anselm van der Peet

Recensieartikel 32

Literatuursignaleringen 34

Van de voorzitter

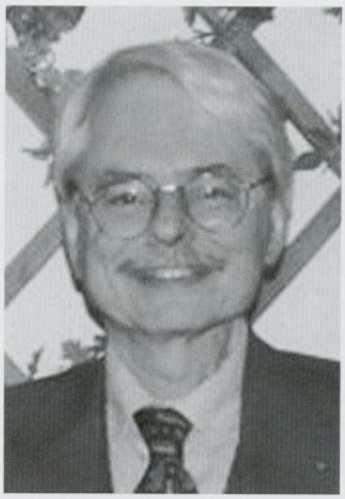

Voila! Voor U ligt het eerste exemplaar van ons aller lijfblad in een nieuw en handzaam formaat. Na 28 jaar vond het bestuur het tijd de leden te laten zien dat op een aantal fronten Mars et Historia zich aan het vernieuwen is. Niet om het vernieuwen zelf, maar om de vereniging in het internettijdperk slagvaardiger én aantrekkelijker te maken. In de eerste instantie voor U als lid. Anders kan bij U immers de mening gaan post vatten dat U "geen waar voor Uw geld" krijg. Met het aantrekkelijker maken van ons kwartaalblad hopen wij dat zij die wél geïnteresseerd zijn in de (rijke) militaire geschiedenis van ons land maar die om welke reden dan ook zich nog niet als lid hebben aangemeld, dat wel gaan doen. *Mars et Historia is*, laten we dat niet vergeten, per slot van rekening de énige Nederlandse militair-historische vereniging die al vanaf de oprichting in 1966, álle aspecten van de huidige vier krijgsmachtdelen behandelt.

Niet alleen de vorm is belangrijk, ook de inhoud. De nieuw gevormde redactiecommissie streeft er dan ook naar U interessante artikelen aan te bieden. Op dit moment is de jaarplanning, wat betreft kopij, rond. Auteurs zijn aangezocht en hebben positief gereageerd. *Mars et Historia* is voor velen nog steeds wat tegenwoordig heet, een sterk merk! En dat willen we graag - op zijn minst - zo houden. Maar liever willen we nóg beter worden.

Na zorgvuldig afwegen en in overleg met betrokkenen heeft het bestuur ook het aantal correspondenten teruggebracht. In sommige gevallen was er sprake van een correspondentschap dat in wezen beter door een gespecialiseerde vereniging bediend kon worden. Waar zijn - bijvoorbeeld - tinnen figuren beter onder dak dan bij de *Tinnen Tafelronde* (www.modelfiguren.nl)? Met de opkomst van internet verschijnen ook fora en andersoortige discussiegroepen. Ook de belangstelling verschuift. Dit al heeft tot een nieuwe opzet geleid, waarbij we zelfs een nieuw correspondentschap mogen verwelkomen, dat van de Marine Luchtvaartdienst, de MLD. De geschiedenis van deze recentelijk opgeheven dienst is té rijk om in de vergetelheid te raken. De nieuwe opzet kunt U in dit nummer lezen. Niet alleen in ons kwartaalblad, maar ook op de website www.marsethistoria.nl Samen met de *webmaster* Henk Goos houdt Hans Sonnemans zich als *webmanager* druk bezig om de website aan te passen aan de eisen van de tijd. Zo zult U zien dat de site meer inhoud krijgt. Het is de bedoeling dat uiteindelijk álle jaargangen van ons verenigingsblad digitaal te raadplegen zijn. Inmiddels zijn de jaargangen 2004-2008 met hulp van Google doorzoekbaar en raadpleegbaar.

Sommige rubrieken zult U voortaan op de website zien in plaats van het kwartaalblad zodat er ruimte vrijkomt voor artikelen en foto's, waarvan sommige nu ook in kleur!

Voorlopig zullen diegenen die hun emailadres nog niet aan ons kenbaar gemaakt hebben, *Marsberichten* ontvangen. Maar om redenen van snelle informatievoorziening én kostenbesparing, zal meer en meer van de site gebruikt gemaakt gaan worden.

Dit brengt mij op de komende algemene ledenvergadering die op zaterdag 18 april aanstaande gehouden zal worden in het Mariniersmuseum te Rotterdam. Nadere informatie over het programma vindt U in dit nummer. Maar U kunt ook de site raadplegen!

Wilt U ook zaterdag 13 juni aanstaande in de agenda noteren? Dan vindt een uitgebreide studiedag plaats - op locatie! - over de IJssellinie. U krijgt daarover nog nadere informatie. Om een idee te krijgen wat daar allemaal te zien is, verwijs ik U naar www.ijssellinie.info

Namens het gehele bestuur spreek ik de verwachting uit dat wat wij de afgelopen maanden hebben voorbereid, Uw instemming heeft.

Met opgewekte groet,

Jacques A.C.Bartels.

Redactioneel

Voorwaarts *Mars*!

November jongstleden werd ik benaderd over een artikel van mijn hand in *Mars et Historia* uit 1995, veertien jaar geleden dus. Het is duidelijk: het blad doet er toe. Het bewuste stuk was mijn eersteling in *Mars et Historia* en tevens een van mijn eerste 'serieuze' publicaties. Het blijft altijd spannend hoe een redactie reageert op een stuk waaraan je met enthousiasme en overtuiging hebt gewerkt, laat staan als je rond de 21 jaar oud bent en je eerste stuk instuurt naar een toen in mijn ogen gerenommeerd blad. Nadat het stuk was geplaatst stuurde ik dan ook trots een exemplaar van het bewuste nummer naar het Gemeentearchief in Rotterdam, alwaar ik onderzoek had gedaan. Later volgden nog twee artikelen en een boekje in de Mars-bibliotheek. In alle gevallen deed ik zaken met Theo Postma, jarenlang onze vertrouwde redacteur die veel werk heeft verzet. Vooral aan de totstandkoming van het boekje in de Mars-bibliotheek in samenwerking met Theo bewaar ik goede herinneringen.
Toen ik in 1995 mijn stuk naar de redactie van *Mars et Historia* stuurde, had ik niet durven dromen dat ik ooit zelf nog eens hoofdredacteur zou worden. Maar ook nu nog vervult het mij met trots, temeer omdat er zoals het een goed 'militair' blad betaamt ook een missie aan vastzit. De hoofdredacteur vormt samen met Anselm van der Peet en Jacques Bartels een redactiecommissie en gezamenlijk proberen we het blad zowel qua ontwerp als inhoudelijk naar een nog hoger niveau te tillen.
Elk nummer zal voortaan bestaan uit vier artikelen van 2.000/3.000 woorden, een recensieartikel van het hetzelfde aantal woorden en literatuursignaleringen. Daarnaast uiteraard gegevens en nieuwe informatie over de vereniging, relevante mededelingen en advertenties. Een belangrijk nieuw aspect is dat de artikelen kort maar krachtig zullen zijn en onderwerpen behandelen die aansluiten bij de belangstelling van de meeste leden, die immers zijn geïnventariseerd.

Uiteraard hopen wij dat de onderwerpen ook aansluiten bij mensen die nog geen lid zijn, voor wie het nieuwe uiterlijk van het blad wellicht de directe aanleiding zal vormen om lid te worden. U kunt daarbij als ambassadeur optreden. Een aantrekkelijk aspect daarvan voor u is wellicht dat de nieuwe formule voor het blad in combinatie met nieuwe leden elkaar zal versterken, hetgeen in uw voordeel zal werken want daar wordt het blad uiteindelijk alleen maar beter van.
In het kader van het vijftig jarig bestaan van het Ministerie van Defensie in zijn huidige vorm (1959-2009), is mr. A. Stemerdink, oud-minister van Defensie, bereid gevonden een bijdrage aan dit eerste nummer van *Mars et Historia* nieuwe stijl te leveren. In het tweede nummer onder meer aandacht voor de Eerste Bonie-expeditie in 1859. Dankzij de welwillende medewerking van brigade-generaal b.d. W.M. Verschraegen, deskundig op dit gebied, gaan we er niet aan voorbij dat het dit jaar 150 jaar geleden is dat deze expeditie plaatsvond. Kortom, voorwaarts *Mars*!

Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

Van Oorlog naar Defensie en oorlog binnen Defensie

Mr. Abraham Stemerdink - Oud-officier Koninklijke Landmacht en van 1973-1977 en 1981-1982 staatssecretaris en in 1977 minister van Defensie voor de PvdA

Vergeleken met andere departementen hebben veranderingen in de topstructuur van het Nederlandse defensieapparaat altijd veel aandacht getrokken. In de loop van de jaren verscheen een stroom van rapporten, nota's en artikelen in de pers over de gang van zaken bij Defensie met betrekking tot de beleidsvoorbereiding en beleidsuitvoering. Simpelweg ging het altijd over de strijd tussen de 'verticalen' en de 'horizontalen'. Voor de krijgsmachtdelen marine, landmacht en luchtmacht ging het er altijd om hoe ze op de in hun ogen beste manier het eigen karakter konden waarborgen en hun belangen het beste konden behartigen. Anders geformuleerd, de krijgsmachtdelen vonden dat de taak van 'de politiek' bestond uit het verdelen van het beschikbare budget en dat zij zelf wel zouden zorgen voor het beste product voor de beschikbaar gestelde middelen, in casu de gevechtskracht. De Marine ging op dit punt in haar opvattingen het verst. Binnen land- en luchtmacht waren ook andere geluiden te horen en op het Departement zelf was directeur-generaal S.D. Duyverman een groot voorstander van een meer horizontale organisatie. De eigen organisatie ging bij de Marine boven alles en met alle denkbare middelen werd geprobeerd de eigen positie veilig te stellen. De historicus J.A.M.M. Janssen geeft er in zijn bijdrage aan het boek *Tussen vloot en politiek* een soms onthutsend beeld van. Op zichzelf was het wel begrijpelijk dat het vooral de marine was die opkwam voor een zelfstandige positie binnen het defensieapparaat. De geschiedenis spreekt op dit punt boekdelen. Na de loskoppeling van het Ministerie van Koloniën in 1842 kregen de zeestrijdkrachten een eigen ministerie en dat bleef zo tot 1928. Toen werd dit departement opgeheven en ging het op in het Ministerie van Oorlog. Onder de druk der omstandigheden kreeg de marine in 1941 weer een eigen positie en eerst in 1959 bij de start van het kabinet De Quay ging de Marine weer op in het grote geheel, te weten het nieuw gevormde Ministerie van Defensie. Deze opheffing van de zelfstandige positie van de Marine had eigenlijk geen tot weinig effect op de dagelijkse gang van zaken met betrekking tot de krijgsmachtdelen. Dat kwam niet in de laatste plaats door de benoeming van staatssecretarissen in de persoon van de kapitein ter zee P.J.S. de Jong voor de Marine en de luitenant-generaal b.d. M.R.H. Calmeyer voor Land- en Luchtmacht. Die laatste benoeming en zeker de acceptatie van die post door betrokkene wekte terecht enige bevreemding omdat landmachtgeneraal Calmeyer zich bij diverse gelegenheden had uitgesproken voor een meer horizontale structuur van het departement. De Jong maakte

Staatssecretaris van Defensie P.J.S. de Jong bezoekt de barakken van het Papoea Vrijwilligers Korps, 1961. Legermuseum, Delft, nr. 00240225.

Luitenant-generaal b.d. M.R.H. Calmeyer.
Legermuseum, Delft, nr. 00158697.

al voor dat hij werd benoemd tot staatssecretaris duidelijk dat als het om de positie van de marine ging hij niet in was voor een compromis. "Met name eiste De Jong de garantie dat de marine in financieel opzicht haar zelfstandigheid zou kunnen behouden en zoveel mogelijk buiten het blikveld zou blijven van de voormalige directeur-generaal van het ministerie van Oorlog, thans directeur-generaal van Defensie S.D. Duyverman. Aan deze machtige ambtenaar [...] meende de kandidaat-staatssecretaris het financieel beleid ten aanzien van de marine niet te kunnen toevertrouwen. Te langen leste kwamen [minister S.J.] Van den Bergh en De Jong een constructie overeen die in de praktijk de zelfstandigheid van de marine in begrotingstechnische zin nagenoeg onaangetast liet en de bemoeienissen van Duyverman met dit krijgsmachtdeel tot een minimum beperkte." [1]

Toen De Jong in 1963 tot minister van Defensie werd benoemd kreeg hij de kans zijn opvattingen over de door hem gewenste verticale structuur van Defensie echt handen en voeten te geven. Elk krijgsmachtdeel kreeg zijn eigen staatssecretaris, schout-bij-nacht A. van Es voor de Marine, brigade-generaal J.C.E. Haex voor de Landmacht en luitenant-generaal W. den Toom voor de Luchtmacht. De staatssecretarissen bepaalden in feite binnen het voor de krijgsmachtdelen volgens een vaste verdeelsleutel van 2 (Landmacht) : 1 (Marine) : 1 (Luchtmacht) vastgestelde budget wat er met het geld ging gebeuren. De aan een krijgsmachtdeel gebonden staatssecretaris functioneerde minder als politicus dan als verlengstuk van het het krijgsmachtdeel waaraan hij werd geacht leiding te geven. De horizontale raden zoals materieelraad, personeelraad en financiële raad waren niet veel meer dan praatclubs met marginale bevoegdheden voor de voorzitters. Deze constructie van staatssecretarissen per krijgsmachtdeel werd verder versterkt door een plaatsvervangend secretaris-generaal per krijgsmachtdeel met de daarbij behorende verticale en horizontale radenstructuur. Dit sloot aan bij het gevolgde planningssysteem. Na verloop van tijd bleek dat het vrijwel onmogelijk was de plannen van het ene krijgsmachtdeel af te wegen tegen de plannen van het andere. Onevenwichtigheden tussen exploitatie en investeringen die per krijgsmachtdeel optraden konden onvoldoende snel worden gecorrigeerd. Zo ontstond het instituut van de 'leningen'. Het ene krijgsmachtdeel kon bij het andere in het krijt staan

[1] J.A.M.M. Janssen, 'De opheffing van het ministerie van Marine (1959) en de totstandkoming vam matrixorganisatie (1972-1976)', in: *Tussen vloot en politiek. Een eeuw Marinestaf 1886-1986* (Amsterdam 1986) 225.

Minister van Defensie S.J. van den Bergh, 1959.
Legermuseum, Delft, nr. 00158543.

voor niet onaanzienlijke bedragen, er werd een complete boekhouding bijgehouden van de stand van zaken en de bij de leningen behorende aflossingen. Een belachelijke toestand. Deze manier van werken had ook tot gevolg dat er een stuwmeer aan niet tot betaling gekomen gelden ontstond. De omvang van dit stuwmeer werd op een gegeven zo groot dat de toenmalige minister van Financiën, J. Zijlstra, ingreep en een groot gedeelte van het geld onttrok aan Defensie. Minister De Jong had volstrekt geen oog voor de gevolgen van zijn rigide aanpak op het gebied van de topstructuur. Ondanks de signalen die hem bereikten waaruit bleek dat correcties dringend gewenst waren, gaf hij niet thuis. Dat bleek overduidelijk bij de formatie van het kabinet-Cals in 1965, een kabinet waarvan de PvdA weer deel van zou uitmaken. De kolonel b.d. W. Wierda, een deskundig en gerespecteerd kamerlid voor de sociaal-democraten, was kandidaat voor een staatssecretarisschap op Defensie. Toen het aanbod bleek te bestaan uit een staatssecretarisschap voor de Luchtmacht weigerde de PvdA hiervoor een kandidaat te leveren. De Jong die door zou gaan als minister, was niet bereid tot een compromis inzake de structuur en de politieke leiding van het departement. G.M. Nederhorst, fractieleider van de PvdA in de Tweede Kamer, zette op 12 oktober 1965 uiteen dat de PvdA teleurgesteld was over het feit dat met de minister van Defensie geen overeenstemming bereikt was over een herziening van de structuur van het departement. De PvdA vreesde een 'militarisering' van de leiding van de politieke top en had daarom aan minister De Jong een tussenweg voorgesteld, te weten "een kleine aanvulling op dit organisatieschema, waardoor behalve aan de verticale binding ook aan de horizontale verbindingen recht zou worden gedaan. Bij de besprekingen hierover bleek het niet mogelijk de minister voor dit standpunt te winnen", constateerde Nederhorst met als gevolg dat Wierda geen staatssecretaris werd.[2]
Volledigheidshalve moet gezegd worden dat De Jong wél oog had voor samenwerking binnen het defensieapparaat als het ging om het 'kleinere werk' zoals het in een gebouw concentreren van de voorlichtingsdiensten van marine, landmacht en luchtmacht, samenvoeging van de afdelingen burgerpersoneel, dienstplichtzaken, pensioenen, comptabiliteit, juridische zaken en accountantdiensten.

2 F.J.F.M.Duynstee, *De Kabinetsformaties 1946-1965* (Deventer 1966), aangehaald in Bram Stemerdink, *Dagboeken* (Amsterdam 1986) 140.

Den Toom, De Koster en de opstand van de generaals

Minister van Defensie De Jong promoveerde in 1967 tot minister-president en bleef dat een volle periode van vier jaar. Zelf keek hij wat anders tegen die promotie aan opmerkend; "Zo kan je eens zien, hoe een mens aan lager wal raakt."[3] In dit kabinet werd de confessioneel- liberale samenwerking hersteld na het korte uitstapje met de PvdA. In de bekende 'Nacht van Schmelzer' kwam er een einde aan de kortstondige samenwerking met de sociaal-democraten. Luitenant-generaal b.d. Den Toom werd de nieuwe minister van Defensie in het kabinet De Jong en in die periode stapelden de problemen voor defensie zich op. Den Toom zag geen kans greep op de ontwikkelingen te krijgen. De gebreken van een zo strikt verticaal opgetuigd defensieapparaat als door De Jong nagelaten kwamen steeds sterker naar voren. Met name de landmacht geraakte in steeds grotere financiële problemen, de investeringen waren op een dieptepunt aangeland en de omschakeling naar een moderne krijgsmacht met modern materieel kwam maar niet van de grond. Daarbij kreeg dit krijgsmachtdeel ook nog eens direct te maken, via zijn grote bestand aan dienstplichtige soldaten, met alle ontwikkelingen binnen de maatschappij als geheel. Onrust in het land, problemen met het gezag in het algemeen vertaalden zich onmiddellijk in problemen binnen de Landmacht. Het beroepspersoneel, van hoog tot laag, dat geacht werd hier soepel op te reageren, was niet voorbereid op de nieuwe situatie, noch qua instelling noch qua opleiding. Vooral het lagere kader, in direct contact met 'de troep', kreeg het zwaar te verduren. In hun ogen gingen de beleidsmakers in Den Haag te gemakkelijk mee met nieuwe ontwikkelingen zonder zich voldoende af te vragen hoe een en ander in de praktijk geregeld moest worden. Den Toom stond erbij en keek ernaar. Minister De Koster, die Den Toom in 1971 opvolgde in het kabinet-Biesheuvel kreeg alle problemen op zijn bordje maar voorlopig kon hij niet veel doen. In het regeerakkoord dat ten grondslag lag aan het kabinet-Biesheuvel was immers afgesproken dat er een "Commissie van Civiele en Militaire deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie" in het leven zou worden geroepen. Wel maakte De Koster duidelijk in welke richting hij dacht, door maar één staatssecretaris aan te trekken die een takenpakket kreeg dat niet krijgsmachtgebonden was. De voormalige Marine-staatssecretaris Van Es was bereid die taak op zich te nemen. Op 31 augustus 1971 was het zover. De commissie, genoemd naar zijn voorzitter Van Rijckevorsel, kon beginnen

Minister van Defensie W. den Toom in zijn werkkamer, 1967-1971.
Legermuseum, Delft, nr. 00174612.

met zijn werkzaamheden en het moet gezegd, er werd hard gewerkt. In maart 1972 kon het resultaat van al het denkwerk al worden gepresenteerd. Wat betreft het 'ijzerwerk' om het zo maar eens uit te drukken en wat betreft de financiering, kwam de commissie met een verdeeld advies. Ten aanzien van de organisatie van het departement en de samenwerking met en tussen de krijgsmachtdelen kwam de commissie in haar geheel evenwel met een aantal aanbevelingen. Meerderheid en minderheid konden elkaar in ieder geval op dit onderdeel vinden. Kern van de bezwaren van de commissie was dat de krijgsmachtdelen zodanig zelfstandig opereerden dat een aantal mogelijkheden tot kostenbesparende samenwerking niet werd benut. Slechts de mogelijkheid tot coördinatie werd gehanteerd hetgeen volgens de commissie had geleid tot een veelheid van coördinerende organen en commissies met (te) beperkte bevoegdheden, waardoor een slagvaardige besluitvorming op het hoogste niveau werd belemmerd. Een toekomstige organisatie zou zich moeten kenmerken door centrale beleidsvorming en delegatie van uitvoerende bevoegdheden naar de lagere echelons. De gedecentraliseerde

[3] P.F.Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* ('s-Gravenhage 1982) 242.

opstelling zou moeten worden gehandhaafd maar in een zodanige vorm dat een per krijgsmachtdeel geïntegreerde taakgerichte bedrijfsvoering voor de voorbereiding en uitvoering van het beleid mogelijk zou worden. De commissie gaf in een "concept voor een organisatiestructuur voor het ministerie van defensie" in hoofdlijnen aan hoe de toekomstige organisatie er uit zou moeten zien. Kenmerkende elementen waren: geen staatssecretaris per krijgsmachtdeel, een defensieraad als hoogste beleidsvormende orgaan (dus niet alleen een praatclub) met als leden de politieke leiding van het departement, de chefs van staven van de drie krijgsmachtdelen een drietal directeuren-generaal met functionele bevoegdheden op de gebieden personeel, materieel en financiën. Dit laatste gebied werd aangeduid als "controller-functie" om duidelijker te laten uitkomen dat het ging om een management en niet slechts om een comptabiliteitsfunctie. Met het oog op de nauwe band tussen het defensiebeleid en het buitenlands beleid werd aanbevolen een vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken als adhoc lid aan de Defensieraad toe te voegen' (p. 96 e.v. rapport Commissie Van Rijckevorsel). Kolonel b.d. Wierda kreeg als lid van de commissie zijn kans voor een revanche. De door de PvdA al jaren voorgestane ideeën op het gebied van de structuur van het Departement van Defensie en de relaties met de krijgsmachtdelen, zoals onder andere verwoord in het rapport van de Militaire Commissie van de PvdA getiteld 'Doelmatig Defensiebeleid' (1968), kregen uiteindelijk brede politieke steun. De Koster betoonde zich op een persconferentie een dusdanig warm voorstander van de ideeën van de Commissie van Rijckevorsel dat staatssecretaris Van Es het in september 1972 voor gezien hield en opstapte. Het kabinet- Biesheuvel was overigens inmiddels demissionair en nieuwe verkiezingen waren al uitgeschreven.

De generaals, de matrix-organisatie en de Taakgroep Stemerdink

In het boek *Plein 4. De geschiedenis van een logement en een departement* wordt op pagina 141 gezegd dat toen H. Vredeling was aangetreden als minister van Defensie in het kabinet-Den Uyl de cruciale vraag was in hoeverre de minister zich het horizontale gedachtegoed van zijn partijgenoot, staatssecretaris A. Stemerdink, eigen zou maken. Dit gebeurde niet, of beter gezegd niet volledig. Na een lange en felle discussie presenteerde de Defensienota (1974) een door secretaris-generaal G.H.J.M. Peijnenburg aangereikt compromis tussen de verticale en horizontale principes, namelijk de zogeheten matrix-organisatie. Deze nieuwe opzet, die in de loop van 1976 van kracht werd, moest de totstandkoming va een geïntegreerd defensiebeleid mogelijk maken zonder dat de krijgsmachtdelen daarbij te zeer in hun taakuitvoering werden belemmerd. Vredeling vertelde mij vele, vele jaren later waarom hij zo gestreden had voor een compromisoplossing. Letterlijk zei hij tegen schrijver dezes: "We hadden net de generaalscrisis en de problemen rond de defensienota achter de rug en ik durfde het niet aan weer een conflict aan te gaan met de krijgsmacht, nu in zijn totaliteit. Als ik zie hoe de matrix-organisatie uiteindelijk heeft uitgepakt heb ik er spijt van dat ik jouw ideeën niet heb gevolgd."

Minister van Defensie H. Vredeling na een bezoek aan koninging Juliana, 1973-1977.
Legermuseum, Delft, 00158245.

De generaalscrisis bij de Landmacht, begonnen tijdens het kort zittende kabinet-Biesheuvel kwam tot volle ontplooiing tijdens het kabinet Den Uyl (1973- 1977). Zelden kwamen er zoveel generaalsplaatsen vrij als tijdens het eerste jaar dat Vredeling minister van Defensie was. In de kern van de zaak concentreerden de meningsverschillen bij de landmacht zich op hoe te reageren op maatschappelijke ontwikkelingen en op organisatie en samenstelling van het legerkorps, kortom de gevechtskracht. Samengevat, het eerste jaar op defensie was zo tumultueus verlopen dat Vredeling het niet aandurfde door te bijten.
Het toeval wilde dat ik ruim vier jaar na mijn vertrek als minister van Defensie (ik was Vredeling eind 1976 tussentijds opgevolgd) als staatssecretaris onder minister H.A.F.M.O. van Mierlo de gelegenheid kreeg het functioneren van de matrix-organisatie te bekijken. In

Tweede van links, zittend, staatssecretaris A. Stemerdink, auteur van deze bijdrage, en links van hem, zittend, minister van Defensie H.A.F.M.O. van Mierlo, 1981-1982.
Legermuseum, Delft, nr. 00160595.

februari 1982 gaf Van Mierlo mij de opdracht een algemeen onderzoek in te stellen naar de betrouwbaarheid van de door de krijgsmachtdelen geproduceerde en nog te produceren financiële gegevens. Deze informatie zou het financiële raamwerk moeten vormen voor de door Van Mierlo beloofde defensienota. De werkgroep ging aan de slag onder de naam Taakgroep-Stemerdink. Tijdens dit onderzoek vroeg de chef van de Landmachtstaf, tevens bevelhebber der Landstrijdkrachten, luitenant-generaal J.G. Roos mij te spreken over de landmachtplannen. Zijn boodschap kwam er op neer dat hij het advies had gekregen nog niet alle kaarten op tafel te leggen maar wat achter de hand te houden voor het gevecht om de centen met de andere krijgsmachtdelen. De generaal zei dat hij daar niets voor voelde en overhandigde mij vervolgens alle gegevens waarover hij beschikte. Hij zei er op te vertrouwen dat hij door de politieke leiding eerlijk behandeld zou worden. Het verontrustende bij dit alles was dat de landmacht kennelijk een andere keuze had kunnen maken bij het presenteren van de cijfers. Bij de marine lagen de zaken anders. Daar werd niet de noodzaak ingezien de gevraagde informatie te verstrekken. De vraag werd zelfs gesteld wat de politieke leiding toch wel wilde doen met de gevraagde gegevens! Letterlijk werd gezegd: "Wij zien niet in dat de politieke leiding alle gevraagde gegevens nodig heeft om oordeel te kunnen vellen."[4] Het eindoordeel van de Taakgroep-Stemerdink over de Marine liet aan duidelijkheid niets te wensen over. In een eerste versie van het rapport was de zinsnede opgenomen "uit de gevraagde documenten komt naar voren dat met het cijfermateriaal opzettelijk enigszins gemanipuleerd is." Om minister Van Mierlo enige beleidsruimte te geven - manipuleerders handhaaf je immers niet in hun functie - werd de tekst wat aangepast. Uiteindelijk werd er van gemaakt: "uit de gevraagde documenten komt naar voren dat bij de presentatie van het cijfermateriaal teveel rekening wordt gehouden met de gewenste uitkomst van het beleid." Sinds het rapport van de Commissie Van Rijckevorsel, ongeveer tien jaar daarvoor, was er nog niet veel veranderd. Dit bleek uit de volgende passage: "Van alle krijgsmachtdelen maakt de Marine de meest gesloten indruk. Zij laat in haar apparaat de blikken van vreemden slechts node toe. Vooral ook in het licht van de nieuwe prioriteiten [...] is het voor de toekomst van grote betekenis, dat de Koninklijke Marine over haar beleid en over haar

4 Stemerdink, *Dagboeken*, 173.

Minister van Defensie A.L. ter Beek handenschuddend met zijn Duitse college Volker Ruhe, met op de achtergrond Nederlandse, Duitse en Franse generaals, 1989-1994.
Legermuseum, Delft, nr. 00174582.

plannen een grotere opening van zaken geeft dan tot dusver het geval is geweest."

Zachte dood Defensieraad, Bami Ter Beek, , macht terug bij de generaals

Het derde kabinet-Lubbers (1989-1994) was nog niet aangetreden of de Muur viel in Berlijn. Zonder een direct verband tussen beide gebeurtenissen te willen suggereren werd al spoedig duidelijk dat dit grote gevolgen zou hebben voor de krijgsmacht in zijn totaliteit en in het bijzonder voor de Landmacht. De nieuwe minister van Defensie A.L. ter Beek (PvdA) viel dan ook met zijn neus in de boter. Hij kwam al snel tot de conclusie dat hij met de organisatie die hij aantrof niet uit de voeten kon. In zijn memoires[5] geeft hij enkele treffende voorbeelden hoe hij de problemen aanpakte. "Van mijn voorgangers had ik de Defensieraad geërfd: een vijftien personen tellend gezelschap van topmilitairen en topambtenaren dat twee keer per maand op woensdagochtend bijeen kwam. Na enige tijd kwam ik erachter dat als ik iets wilde weten, ik het daar in ieder geval niet vond. Ik heb de Defensieraad willens en wetens en tot ongenoegen van sommige generaals stilletjes een zachte dood laten sterven. [...] De topmilitairen kwamen elke maandagmiddag bijeen om hun in de Defensieraad in te nemen standpunten op elkaar af te stemmen. Dat ging meestal aan de hand van uitvoerige aantekeningen die hun staven voor hen hadden voorbereid. Op woensdagochtend traden de bevelhebbers en de chef defensiestaf als een blok op. Het was een plechtstatig verplicht nummer. Ik had er niks aan. Hardop denken was in dit gezelschap uit den boze." Dat hardop denken met een aantal mensen wilde Ter Beek graag en dat probeerde hij te realiseren door zo nu en dan informeel, met de benen op tafel, met een aantal personen te spreken. Bij dit soort gesprekken hoorden ook een hapje en een drankje en dat werd dan meestal genuttigd in het Indonesische restaurant Borobudur, om de hoek van het ministerie. Er staat nu een Bami Ter Beek op de kaart.[6]
Naast de stille dood van de Defensieraad bracht Ter Beek ook een formele wijziging aan in de matrix-structuur. Begin 1992 werden de bevelhebbers weer de baas in én over hun krijgsmachtdeel met "als gevolg dat de directeuren in de verschillende functionele

5 Relus ter Beek, *Manoeuvreren, herinneringen aan Plein 4* ([Amsterdam] 1996).
6 Ter Beek, *Manoeuvreren*, 219, 220.

comités niet zo vrijblijvend meer konden meepraten met hun directeuren-generaal als tevoren. Ze werden gebonden aan de standpunten van hun bevelhebber. Door die maatregel nam de macht van de directeuren-generaal af en die van de bevelhebber navenant toe. [...] Ik hoefde me niet meer door de directeuren generaal te laten aansturen." Aldus luitenant-generaal H.A. Couzy in zijn boek *Mijn jaren als bevelhebber*. Volgens Couzy was Ter Beek zich onvoldoende bewust van het risico dat de generaals weer meer te zeggen kregen. Het echte probleem was natuurlijk dat als op centraal niveau de invloed van de directeuren-generaal afnam, ook de politieke leiding minder te zeggen kreeg, minder invloed uit kon oefenen. Terug bij af dus.

Eind goed.....

In april 2002 verscheen het rapport van de door minister van Defensie F.H.G. de Grave in 2001 ingestelde Adviescommissie Opperbevelhebberschap, naar haar voorzitter de Commissie Franssen genoemd, onder de titel "Van wankel evenwicht naar versterkte defensieorganisatie". Deze commissie deed een reeks van aanbevelingen om de defensie organisatie aan te passen aan de nieuwe omstandigheden. Dat was hard nodig. Er ging van alles mis bij de voorbereiding van de deelname aan de vredesmacht van de Verenigde Naties in Ethiopië en Eritrea, de chef defensiestaf kon de problemen niet oplossen, de politieke leiding werd onvoldoende geïnformeerd, de Tweede Kamer werd als gevolg hiervan ontoereikend voorgelicht enz., enz. De meest ingrijpende verandering die werd voorgesteld betrof de versterking van de positie van de chef defensiestaf. "Hij krijgt de beschikking over een nieuw, gezamenlijk en permanent operationeel hoofdkwartier voor de aansturing van alle operaties van de Nederlandse krijgsmacht. Taken van de Haagse staven die zijn belast met de operationele inzet van de krijgsmachtdelen, worden overgeheveld naar dit nieuwe hoofdkwartier."
Zoals het er op dit moment naar uitziet werkt de nieuwe structuur goed. Nu nog voldoende personeel voor de krijgsmacht!

Mededeling

Nieuwe bankrekening

Het zal onze leden ongetwijfeld ook zijn opgevallen dat de kosten van het girale betalingsverkeer steeds stijgen. Hierom, en vanwege de aanhoudende problemen in verband met de onlogische tenaamstelling van de rekening bij de Postbank, heeft het bestuur gezocht naar alternatieven.
Daar is uitgekomen dat onze vereniging qua mogelijkheden en kosten elders kan gaan bankieren.
Sinds december 2008 beschikt onze vereniging daarom over een bankrekening bij de **Rabobank Amersfoort** en omstreken ten name van **Mars et Historia**. Het kan niet simpeler!
Ik verzoek u om in het vervolg de betalingen naar deze rekening over te maken, en de Postbankrekening niet meer te gebruiken. Onze relatie met de Postbank/ING zal namelijk binnenkort worden beëindigd.

Nieuwe bankrekening: nummer **1478.89.537** t.n.v. **Mars et Historia**

Voor de leden in het buitenland: de BIC is **RABONL2U** en de IBAN **NL44 RABO 0147 8895 37**

Wil Zaagman jr.

Het boekbezit van Defensie tijdens de Tweede Wereldoorlog

Drs. Louis Ph. Sloos - conservator bibliothecaris Legermuseum, Delft

J.G. Schönau (1903-1964). Illustratie in: *Bibliotheekleven* 49 (1964) 5 (mei).
Legermuseum, Delft, nr. 00186075.

De Roof, beschadiging of vernietiging van kunst- en cultuurgoederen in oorlogstijd wordt vooral geassocieerd met de Tweede Wereldoorlog. Dit heeft natuurlijk alles te maken met de kennismaking met allesverwoestende luchtbombardementen en de vele stukken die naar Duitsland en Rusland verdwenen, waaraan we met enige regelmaat nog steeds worden herinnerd. Beide feiten staan in ons geheugen gegrift. Maar ook ver voor de Tweede Wereldoorlog en hoogstwaarschijnlijk in alle tijden moesten goederen van kunst en cultuur het tijdens oorlogen tot op de dag van vandaag ontgelden. Nog minder bekend is dat door de eeuwen heen tijdens oorlogen ook veel militair erfgoed is verdwenen, beschadigd of vernietigd. Voor dit aspect is niet of nauwelijks aandacht omdat men na een oorlog immers meer oog heeft voor hetgeen burgers is aangedaan.
Het hoofd van het Centraal Bureau Militair-Wetenschappelijk Bibliotheekwezen, J.G. Schönau (1903-1964), schreef in 1958 dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in het buitenland tal van militaire bibliotheken verloren zijn gegaan. Nederland heeft daardoor volgens hem in vergelijking met andere landen een hogere plaats ingenomen op de ranglijst van nationaal bezit aan militair-historische werken, waaraan de militaire bibliotheken een belangrijke bijdrage leveren. Dit roept de vraag op wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog is gebeurd met het omvangrijke en wijdverspreide boekbezit van Defensie?

Het boekbezit van Defensie in 1940

De basis voor het militair-bibliotheekwezen in het Nederlandse leger werd gelegd in 1821. Naar aanleiding van de instructies die toen door de commissaris-generaal van Oorlog, Alexandre Charles Joseph Ghislain d'Aubremé (1773-1835), waren gegeven, beschikte in 1824 inmiddels vrijwel elk korps over een eigen bibliotheek. Daarnaast ontstonden er bibliotheken op bataljonsniveau, hielden instellingen zoals de Artillerie Constructiewinkel er een boekerij op na, en lieten tot slot ook de troepen in de koloniën zich wat dit betreft niet onbetuigd. En later in de negentiende eeuw was bovendien de tijd rijp voor bibliotheken ten behoeve van onderofficieren en manschappen, zoals de kantinebibliotheken. Kortom, de invoering van het militair-bibliotheekwezen in het Nederlandse leger was een groot succes. Nu waren militairen (lees officieren) uiteraard niet onbekend met boeken en bibliotheken, integendeel, het was alleen niet eerder georganiseerd. Dit blijkt onder meer uit het feit dat bepaalde korpsen in 1821 reeds over boekenverzamelingen beschikten en dat grote hoeveelheden boeken in de negentiende-eeuwse collecties dateerden uit de achttiende, zeventiende en zelfs uit de zestiende eeuw. Er zijn dan ook verschillende achttiende-eeuwse korps- en andersoortige militaire bibliotheken bekend. Daarnaast waren er bibliotheken van militaire instellingen die voortborduurden op een eeuwenoude traditie.

Parade van de Luftwaffe op het Plein te Den Haag ter gelegenheid van het bezoek van de ambassadeur van Japan op 9 september 1941. Op het bordes van Plein 4 nemen onder anderen de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden, General der Flieger* F. Christiansen en Oshima de parade af.
Legermuseum, Delft, nr. 00181404.

Bijvoorbeeld het Departement van den Grootmeester der Artillerie en van het Ministerie van Oorlog zelf, waarvan de bibliotheek na 1813 was opgebouwd rondom onder meer een oude kern van de oude Raad van State. Laatstgenoemde instelling werd in 1795 opgeheven en had zich tot die tijd vanaf 1588 met militaire zaken beziggehouden.
Aan de vooravond van het begin van de Tweede Wereldoorlog in Nederland beschikte de Nederlandse krijgsmacht verspreid over het land over een schat aan oude boeken van internationale historische en culturele betekenis. Alleen al de tienduizend boeken uit de periode 1500-1800 die vandaag de dag nog aanwezig zijn in Defensie bezit/collecties, waarvan onlangs een catalogus is verschenen,[1] waren toen ook al grotendeels aanwezig. Het negentiende-eeuwse bezit was en is met naar schatting meer dan honderd- tot enkele honderdduizenden banden vele malen groter en bevat minstens zoveel bijzondere en kostbare werken. Sommige van deze boeken werden na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse keizerrijk naar Parijs afgevoerd om in 1813 deels terug te keren. Het was de vraag wat er na 15 mei 1940 met deze boeken zou gebeuren, maar wie bekommerde zich daarom?

De collecties

Dit bezit viel allemaal onder de verantwoordelijkheid van de in 1813 ingestelde ministeries van Oorlog en Marine die in 1928 waren samengevoegd tot een Departement van Defensie, maar tijdens de oorlog weer werden gesplitst. Tijdens de oorlog ressorteerden daarom de volgende bibliotheken (die hier aan bod komen) onder het voormalige Departement van Defensie:

- Departementsbibliotheek, Den Haag
- Hogere Krijgsschool, Den Haag
- Koninklijke Militaire Academie, Breda (inclusief Cadettenbibliotheek en Magazijn Leermiddelen, Inrichting tot Uitgeven Boekwerken)
- Krijgsgeschiedkundig Archief, Den Haag
- 40 kleinere bibliotheken die tot verschillende legeronderdelen behoorden

[1] Het betreft de catalogus Louis Ph. Sloos, *Warfare and the age of printing. Catalogue of early printed books from before 1801 in Dutch military collections* (Leiden, Boston 2008) 4 dln.

De *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden, General der Flieger* F. Christiansen tijdens een inspectie van de Luftwaffe die eerder een parade hield ter gelegenheid van zijn verjaardag, 12 december 1940. Legermuseum, Delft, nr. 00181407.

- Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis [Bronbeek], Arnhem
- Kantinebibliotheken

De marine beschikte onder meer over een belangrijke bibliotheek bij het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder, waartoe we ons hier met het oog op de beschikbare relevante informatie zullen beperken.
Ook het Legermuseum, gevestigd in het kasteel De Doorwerth nabij Arnhem, waar een belangrijke boekencollectie aanwezig was die deels bestond uit historisch bezit van Defensie, viel onder de verantwoordelijkheid van het Departement van Defensie. Al in 1928 was bepaald dat het museum "zou blijven behooren tot de bemoeienissen", hetgeen tot de verzelfstandiging van het museum in 2003 zo is gebleven.

De lotgevallen van de boeken in de residentie tijdens de oorlogsjaren

Na de capitulatie viel uiteraard ook het doek voor het Departement van Defensie, gevestigd op Plein 4 in Den Haag, dat werd vervangen door het Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie. Drie van de belangrijkste werkzaamheden van het Afwikkelingsbureau waren het beheer van de archieven, het materieel en de gebouwen. Op 1 februari 1942 kreeg het Afwikkelingsbureau de naam van Commissariaat voor de belangen van de voormalige Nederlandse Weermacht.
Het Afwikkelingsbureau noch het Commissariaat was overigens op Plein 4 gevestigd. Daar was al in mei 1940 het hoofdkwartier van de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden, General der Flieger* F. Christiansen, ondergebracht. Van 1942 tot in 1945 waren andere bureau's op Plein 4 gevestigd. Het belangrijkste is dat het Plein, inclusief de vele bijgebouwen overigens, in een waarvan ook de bibliotheek was ondergebracht,[2] ongeschonden door de oorlog kwam, zij het dat de Duitsers wel vrijwel de gehele inventaris, inclusief vele kunstvoorwerpen, van Plein 4 hadden meegenomen. De omvangrijke kostbare historische bibliotheek van het Departement van Defensie, inclusief mogelijk de boeken van het voormalige Departement van Marine van vóór de bezetting, bleef onaangetast. Maar dat was ook de bedoeling van de Duitse legerleiding, die er op

[2] De bibliotheek werd na een verbouwing van het voormalige Rijksmagazijn van Geneesmiddelen, het zogenaamde B-gebouw, die in 1889 van start ging, aldaar ondergebracht.

Het resultaat van het vergissingsbombardement van het Bezuidenhout in Den Haag op 3 maart 1945.
Legermuseum, Delft, nr. 00120565.

toezag dat de bibliotheken van het Departement van Defensie, de Hogere Krijgsschool (HKS) en de Koninklijke Militaire Academie (KMA) intact bleven.
Aanvankelijk leek het erop dat naast de bibliotheken van het Departement en de HKS ook een derde boekencollectie van Defensie in de residentie de oorlog zou doorkomen. Maar aan het einde van de oorlog ging het mis. Op 3 maart 1945 vond het zogenaamde vergissingbombardement van Den Haag plaats. Britse bommenwerpers lieten hun bommen vallen op het Bezuidenhout en het Korte Voorhout terwijl zij orders hadden de schuil- en lanceerplaatsen van V2-wapens te vernietigen. Er kwamen 511 mensen om het leven en de materiële schade was enorm.
Een groot materieel verlies voor de stad Den Haag was de in het Bezuidenhout, aan de Nieuwe Uitleg, gelegen directeurswoning van de voormalige Geschutgieterij. Van dit bouwwerk van de beroemde architect Pieter Post uit 1665, opgetrokken in opdracht van de Staten van Holland en West-Friesland als onderdeel van de Geschutgieterij, bleef niets over. En het pand stond niet leeg! De HKS, die in 1895 haar intrek in het pand had genomen, zat er sinds de afkondiging van de mobilisatie weliswaar niet meer in, maar nu werd het Krijgsgeschiedkundig Archief van de Generale Staf onder directie van kolonel b.d. W.J. Arriëns alsnog het slachtoffer. De waardevolle collectie van dit instituut was namelijk uitgerekend tijdelijk in dit pand ondergebracht. De collectie, inclusief de boekerij, ging vrijwel geheel verloren. Uit aanwinstenoverzichten in de vooroorlogse jaarverslagen van het Krijgsgeschiedkundig Archief, waarvan de traditie wordt voortgezet door het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag, blijkt hoe immens rijk de collectie was. Deze was immers al vanaf de oprichting in 1891 actief in opbouw. De bezetting was bovendien juist aanleiding geweest om in 1940 materiaal aan het Krijgsgeschiedkundig Archief af te staan, waardoor vrijwel alle nog beschikbare ruimte werd ingenomen! Het hoofd van het Bureau Oude Krijgsgeschiedenis, majoor G.J. van Ojen jr., schreef in 1961 dat het opnieuw opgebouwde "documentatie-apparaat" niet te vergelijken was met de verzameling van vóór 1945. Een geluk bij een ongeluk was dat de belangrijke historische bibliotheek van de HKS, met boeken teruggaand tot de zestiende eeuw, waaronder unica, niet in het pand aanwezig was. Deze boeken maken thans deel uit van de collectie van het Legermuseum.

De oorlog bezoekt het Legermuseum

Begin 1944 verhuisde een deel van het genoemde Commissariaat voor de belangen van de voormalige Nederlandse Weermacht naar Velp. Andere overheidsinstanties waren reeds eerder naar Oost-Nederland verplaatst, waar de Duitsers het logischerwijs veiliger achtten dan nabij de kust, met het oog op een eventuele landing van de geallieerden. Als gevolg van Operatie Market Garden kwam in september 1944 juist Velp in de frontlijn te liggen. De ambtenaren keerden daarom terug naar Den Haag, maar wat te doen met het Militair Invalidenhuis op het landgoed Bronbeek, dat tussen Velp en Arnhem in ligt, en het Legermuseum in Doorwerth, op een steenworp afstand, ten westen van Velp, precies aan de andere kant van Arnhem? Bronbeek, dat 'standhield' aangezien de commandant, luitenant-generaal tit. b.d. C.A. Rijnders, het tehuis op last van de Duitsers niet wilde ontruimen, kwam er naar omstandigheden goed van af. Het Legermuseum had in tegenstelling tot Bronbeek geen slachtoffers te betreuren, maar wat was het lot van de collectie?
De oprichter en lange tijd directeur van het Legermuseum, F.A. Hoefer (1850-1938), was in 1938 overleden en werd aanvankelijk opgevolgd door de majoor van de artillerie dr. J.W. Wijn (1891-1965). De mobilisatie betekende echter onvermijdelijk dat ook Wijn zijn plicht moest doen, waarna kolonel b.d. van de Koninklijke Marechausse M.C. van Houten (1871-1953), sinds juni 1939 lid van het bestuur, in beeld kwam. Van Houten was in 1920 als liaisonofficier geplaatst bij de Duitse ex-keizer Wilhelm, die sinds 1918 in ballingschap in Nederland leefde. Van Houten werd zodoende op dit dossier de vertrouwenspersoon van de Nederlandse

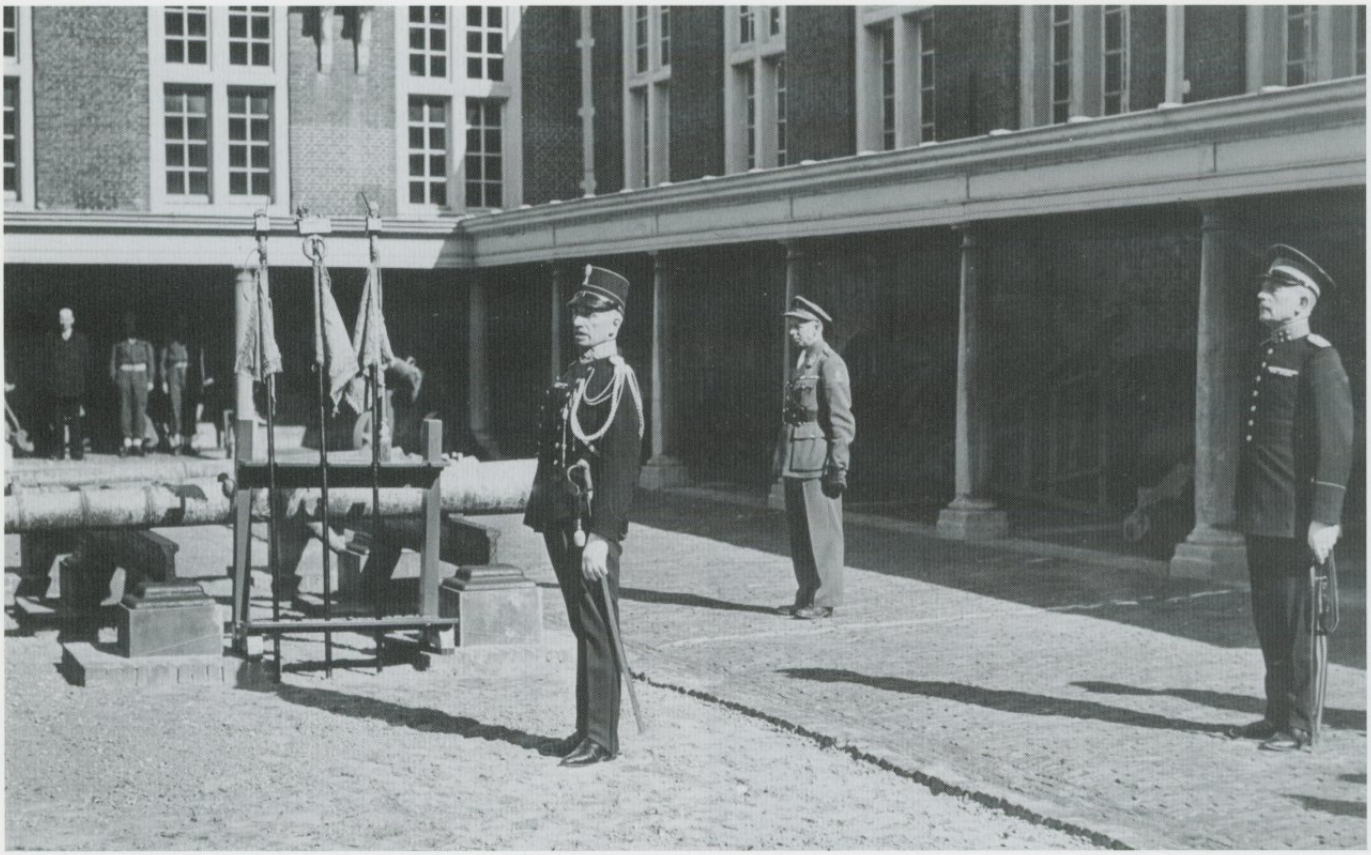

Kolonel b.d. (Marechaussee) M.C. van Houten (1879-1953) , directeur van het Legermuseum van 1939-1953. Legermuseum, Delft, nr. 00152733.

regering. Bovendien stond hij er zeer goed op bij de leden van het Huis Hohenzollern en zowel het Nederlandse als het Duitse personeel dat werkzaam was op Huis Doorn, het onderkomen van de keizer in Nederland met ingang van 1920. Van Houten zou tijdens de bezetting dan ook met ontzag door de Duitse autoriteiten tegemoet getreden zijn.

Volgens de overlevering was Van Houten overtuigd van een geallieerde eindoverwinning en had hij voorzien dat het gebied rond Doorwerth in de frontlinie zou kunnen komen te liggen. De oorlog vormde echter niet de directe aanleiding voor de verhuizing van het Legermuseum. Reeds vóór 1940 was de museumleiding namelijk tot het inzicht gekomen dat de ruimte die in het kasteel voor het museum beschikbaar was langzamerhand onvoldoende was geworden. Daarom was al uitgekeken naar een gebouw waarin het overtollige bezit van het museum tijdelijk kon worden ondergebracht, met als resultaat dat door Defensie het Pesthuis in Leiden, gebouwd tussen 1658 en 1662, voor dit doel beschikbaar werd gesteld. Bovendien zou dit het nieuwe onderkomen van het museum worden.

Ondertussen woedde de oorlog voort. Nadat het Pesthuis beschikbaar was gekomen begon Van Houten wel direct met het overbrengen van de collectie naar Leiden, te beginnen met onder meer de meest bijzondere boeken, circa 2.500 banden. Het blad *Ons leger* berichtte in 1946 dat het kasteel op 22 september 1944 door de Duitsers in staat van verdediging was gebracht door het aanbrengen van mitrailleurs in de vensters en het opstellen van geschut rondom het kasteel. Op de binnenplaats stonden munitiewagens. Uiteindelijk ging het overgrote deel van de collectie, inclusief circa 15.000 boeken, van het Legermuseum in september 1944 verloren, waarover overigens misverstanden bestaan.[3] Allerlei wilde geruchten over kasteel en collectie deden dan ook de ronde. Volgens Wehrmachtsbefehlshaber Christiansen was het kasteel door toedoen van vijandelijk artillerievuur ingestort en lag de collectie onder het puin. Van Houten en zijn onderdirecteur C.A. Hartmans (1886-1975) stelden op 14 juni 1945 ter plekke zelf vast dat het kasteel door artilleriebeschietingen, luchtaanvallen en brand totaal verwoest was. Van Houten schreef bovendien dat hij geconstateerd had dat een deel van de collec-

[3] H.P. Baard schrijft in zijn overigens lezenswaardige boek *Kunst in schuilkelders. De odyssee der nationale kunstschatten gedurende de oorlogsjaren 1939-1945* ('s Gravenhage 1946):"Het Kasteel De Doorwerth werd door de oorlogshandelingen totaal verwoest, nadat de inventaris elders in veiligheid was gebracht" (p. 68).

Kasteel Doorwerth nadat het werd verwoest door artilleriebeschietingen, luchtaanvallen en brand in oktober 1944. Legermuseum, Delft, nr. 00150009.

tie gestolen was. Omwonenden van het kasteel hadden gezien hoe Duitsers kisten vol voorwerpen uit het museum haalden en hoe zij schilderijen uit de lijst hadden gesneden.
Het verlies van het kasteel en de museumcollectie is extra wrang gezien de medewerking die de bezetter vanaf het begin van de oorlog had verleend om het museum aanvankelijk te beschermen. Direct na 15 mei 1940 vroeg en kreeg Van Houten van generaal Christiansen de volgende verklaring: "Das Niederländische Armeemuseum, im Kasteel Doorwerth, Gemeinde Heelsum, steht mit allen Museumstücken unter Denkmalschutz". Het museum en zijn collectie viel vanaf dat moment dus onder monumentenzorg, voor wat het waard was. Tot september 1944 hielden de Duitsers zich in ieder geval aan hun afspraak en pas eind 1944 begon de directie van het museum zich grote zorgen te maken over de inmiddels niemand en niets ontziende verscherpte maatregelen van de Duitsers. In de tussenliggende periode kwamen de Duitsers het museum ook tegemoet tijdens het transport van collectie van Doorwerth naar Leiden. En de Duitsers stonden desgevraagd zelfs buitgemaakt materieel af aan het museum dat tegen hen was ingezet. Ook in het algemeen bleef de collectie tijdens de oorlog doorgroeien en het grootste deel van deze aanwinsten heeft de oorlog overleefd dankzij het feit dat het al direct in het Pesthuis werd ondergebracht. Tot deze bewaard gebleven aanwinsten behoorde bijvoorbeeld de militaire bibliotheek van de kunstenaar H.W. Koekkoek (1867-1929), die in 1943 door zijn dochter naast prenten en tekeningen van vooral uniformen werd geschonken. Deze boeken zouden pas eerst na de oorlog kunnen worden geraadpleegd. Van Houten, die echt aan alles dacht om de collectie de oorlog door te loodsen, had namelijk besloten dat de bibliotheek voor het publiek moest sluiten omdat hij het niet onmogelijk dat in de bibliotheek *unerwünschtes Schrifttum* aanwezig was. Het in bezit hebben daarvan werd in mei 1941 door de Rijkscommissaris (Seyss-Inquart) verboden.

Een militaire boekenkathedraal in Breda

Waren de boeken van het Krijgsgeschiedkundig Archief en van het Legermuseum maar naar de KMA in Breda overgebracht, zoals vele andere collecties, zij het dat het toen ook een keer goed mis is gegaan.
De KMA werd, net als het KIM, op 15 juli 1940 met de nog andere bestaande Nederlandse militaire eenheden door de Duitsers opgeheven. Cadetten, alsmede onder anderen adelborsten konden hun cursussen vervolgen aan de School Breda van den Opbouwdienst (SBOD), die op het voormalige KMA-complex gevestigd was. Terwijl oud-gouverneur generaal-majoor H.Ch.G. baron van Lawick krijgsgevangene werd, kwam de overste H. Keppel Hesselink aan het hoofd

Een defilé van de Nederlandse Opbouwdienst die direct na de meidagen van 1940 werd ingesteld. Vooraan voormalig Nederlands marinepersoneel, rechts een fotograaf in een Nederlands officiersuniform
Legermuseum, Delft, nr. 00120493.

te staan van de SBOD. In maart 1941 kwam echter een einde aan de cursussen, die na 15 augustus 1940 overigens plaatsvonden in Oosterhout, nabij Breda. De belangrijkste reden voor het beëindigen van de cursussen was dat het Afwikkelingsbureau de kosten ervan niet langer voor zijn rekening wilde nemen. Het KMA-terrein was ondertussen, vanaf september 1940, in gebruik genomen door de Kriegsmarine, die daar tot augustus 1944 haar tweemaandelijkse rekruten-opleiding zou verzorgen.
Tot augustus 1940 stond de KMA-bibliotheek, gevestigd in het gebouw van de oude Hogere Burgerschool (H.B.S.) op het terrein van de KMA, onder verantwoordelijkheid van de commandant van de SBOD. In 1939 had de KMA een nieuwe bibliothecaris gekregen in de persoon van J.G. Schönau, laatstelijk werkzaam als assistent en daarvoor als klerk bij de oude Stadsbibliotheek in Haarlem.
Nadat de SBOD-cursussen waren gestopt werden er weliswaar geen boeken meer aangevraagd, maar dat betekende bepaald niet dat de bibliotheek niets meer te doen had. De Duitse legerleiding zag er zoals gezegd op toe dat onder meer de bibliotheek van de KMA intact bleef. Nadat de SBOD naar Oosterhout was vertrokken en de KMA-bibliotheek niet langer onder haar verantwoordelijkheid viel, kreeg de Wehrmachtsbefehlshaber van het Oberkommando des Heeres gedetailleerde orders inzake het boekenbezit van de militaire vakbibliotheken in Nederland. Daarnaast moest hij er voor zorgen dat de bibliotheken werden opengesteld, maar vooral niet overgedragen aan het Afwikkelingsbureau. Omdat de Wehrmachtsbefehlshaber over onvoldoende eigen personeel beschikte was zij wel genoodzaakt met het Afwikkelingsbureau samen te werken, waaraan op 1 november 1940 het beheer van de bibliotheken werd gedelegeerd. De eindverantwoordelijkheid bleef in Duitse handen en kreeg zelfs de vorm van een Duitse vertegenwoordiger die in Breda werd gestationeerd, te weten de *Beauftragte des Chefs der Heeresarchive/*[later]*Heeresbuchereien*. Dit bleef zo tot 1 oktober 1943.
Het Duitse beleid ten aanzien van de militaire bibliotheken betekende dat de collectie, het takenpakket en het personeelsbestand van de KMA-bibliotheek in 1941 en 1942 zelfs groeiden. In 1941 werd de cadettenbibliotheek en het restant van de boeken van het Magazijn Leermiddelen bij de bibliotheek ondergebracht. De Inrichting tot Uitgeven Boekwerken werd in 1941 met personeel en al geïncorporeerd. Op 1 januari 1942 werd deze instelling omgedoopt tot het Reglementendepot, met als hoofd eerste luitenant F.Th.A. Crul. Op 1 juli 1942 had hij al 387.159 exemplaren onder zijn beheer aangezien voorschriften en reglementen van opgeheven eenheden, inclusief die

van de Koninklijke Marine en het KNIL, naar Breda werden gestuurd. Voor zover nog mogelijk, aldus Schönau, werden in 1941 en 1942 ook veertig korpsbibliotheken in Breda samengebracht in het korpsbibliothekendepot, dat op enig moment in 1941 1,4 kilometer boeken bevatte. Dit komt uitgaande van gemiddeld veertig boeken per strekkende meter neer op circa 56.000 banden, waaronder hoogstwaarschijnlijk ook veel oudere werken. Dit bezit werd beheerd door de eerste luitenant A.J.M. Groot. De Beauftragte belastte kapitein jhr. F.L.G. Leijssius met het algemeen toezicht. Boeken van een heel andere orde die naar Breda kwamen waren die van de militaire kantines, waar uiteraard voornamelijk vermakelijke literatuur werd gelezen. In november 1942 werd een groot aantal van deze boeken, die inmiddels in 47 kisten waren opgeslagen op de zolder van de H.B.S., opgestuurd naar de officieren en cadetten in krijgsgevangenschap in Stanislau.
In Breda kon niet zoals in het Legermuseum in Leiden worden voorkomen dat boeken werden aangemerkt als anti-Duits; 29 boeken moesten worden verwijderd nadat een van de eerste opdrachten van de *Beauftragte des Chefs der Heeres Büchereien* in april 1941 luidde deze boeken in de bibliotheek te vernietigen. Maar het grootste verlies tijdens de oorlog moest nog komen.
Vanaf eind juni 1943 zou de KMA-bibliotheek ook het boekenbezit van het KIM moeten gaan beheren. De KIM-Bibliotheek was tot 1940 beheerd door ir. A. Slingervoet Ramondt, leraar scheikunde, technologie en warenkennis, die in 1917 werd benoemd tot waarnemend bibliothecaris en in 1919 definitief tot bibliothecaris. Het overgrote deel van zijn boeken voerden de Duitsers op 6 mei 1944 echter als oorlogsbuit af naar Duitsland, door welke oorzaak is onduidelijk. Dit gebeurde onder leiding van ene dr. Stössel, die de boeken stuurde naar de Luftkriegsakademie in Berlijn-Gatow. Deze boeken zijn nooit gerecupereerd. Wat in Breda voor het KIM behouden bleef was de Frederik Maurits van Hallbibliotheek, die in 1919 aan het Korps Adelborsten was geschonken en daarom niet als oorlogsbuit kon worden beschouwd, alsmede enkele oude werken, waaronder de atlassen van Johannes Janssonius.
Daarnaast waren de atlassen van Blaeu van het KIM, waaronder een Atlas maior, gelukkig al direct in bewaring gegeven aan de heer M. Fransen, die van 1939-1974 aan de bibliotheek was verbonden, welke daarmee eveneens bewaard bleven. Hetzelfde geldt voor vier kisten met oude werken die door bemiddeling van de Inspectie Kunstbescherming waren overgebracht naar een schuilplaats in de duinen bij Heemskerk. Deze boeken vormen de kern van de huidige historische collectie van het KIM.

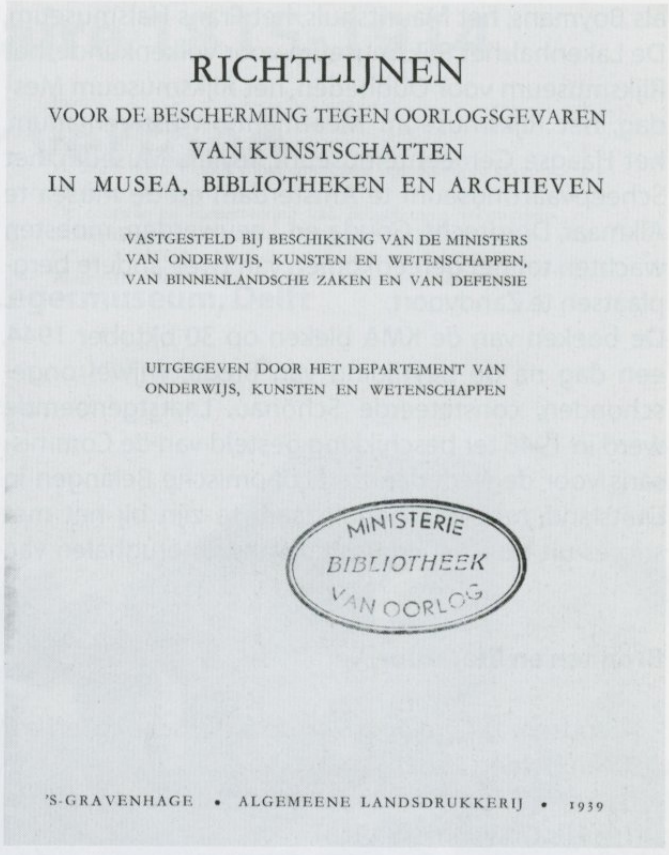
RICHTLIJNEN
VOOR DE BESCHERMING TEGEN OORLOGSGEVAREN
VAN KUNSTSCHATTEN
IN MUSEA, BIBLIOTHEKEN EN ARCHIEVEN

VASTGESTELD BIJ BESCHIKKING VAN DE MINISTERS
VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,
VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN EN VAN DEFENSIE

UITGEGEVEN DOOR HET DEPARTEMENT VAN
ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

MINISTERIE
BIBLIOTHEEK
VAN OORLOG

'S-GRAVENHAGE • ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ • 1939

Richtlijnen voor de bescherming tegen oorlogsgevaren van kunstschatten in musea, bibliotheken en archieven … ('s-Gravenhage 1939), titelpagina.
Legermuseum, Delft, nr. 00206055.

In de duinen bij Heemskerk was ook een aantal van de belangrijkste kunstwerken uit verschillende grote musea in veiligheid gebracht, waaronder de Nachtwacht. Het initiatief voor de bouw van de zogenaamde Rijksschuilkelders, waarvan de eerste na mei 1940 gereedkwamen,[4] was te danken aan dr. J. Kalf, directeur van het Rijksbureau voor Monumentenzorg. Wat te doen bij oorlogsgevaar en in een oorlogssituatie, was reeds in 1938 door hem beschreven in het rapport *Bescherming van kunstwerken tegen oorlogsgevaren*. Kalf, die weldra werd benoemd tot Inspecteur Kunstbescherming, wees in zijn rapport onder meer op de maatregelen die in Spanje waren genomen tijdens de burgeroorlog. Defensie was overigens voor, tijdens en na de oorlog betrokken bij de beveiliging van de Nederlandse schatten van kunst en cultuur. De twee bomvrije bergplaatsen bij Heemskerk werden gebouwd tussen 1 april en 11 november 1940, met een onderbreking van 11 mei tot 25 juni in verband met de oorlogstoestand. Tot het gereedkomen van de bergplaatsen lagen de schatten opgeslagen in tijdelijke depots in Noord-Holland. De boeken van het KIM waren opvallend snel in veiligheid als wordt bedacht dat musea

4 Zie voor een (geïllustreerd) overzicht: http://www.forten.info

als Boymans, het Mauritshuis, het Frans Halsmuseum, De Lakenhal, het Rijksmuseum voor Volkenkunde, het Rijksmuseum voor Oudheden, het Rijksmuseum Mesdag, het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, het Haagse Gemeentemuseum, Teylers Museum, het Scheepvaartmuseum te Amsterdam en de musea te Alkmaar, Dordrecht, Gouda en Leeuwarden, moesten wachten tot het gereedkomen van twee andere bergplaatsen te Zandvoort.
De boeken van de KMA bleken op 30 oktober 1944, een dag na de bevrijding van Breda, vrijwel ongeschonden, constateerde Schönau. Laatstgenoemde werd in 1946 ter beschikking gesteld van de Commissaris voor de Nederlandse Economische Belangen in Duitsland, teneinde behulpzaam te zijn bij het met succes uit Hoechst en Aschaffenburg terughalen van de door de Duitsers weggevoerde schatten uit Nederlandse bibliotheken.

Besluit

Het is nauwelijks voor te stellen dat tijdens de oorlog grote transporten van boeken uit Defensiebezit door Nederland plaatsvonden en dat mensen in onder meer Breda, Den Helder, Den Haag, Doorwerth en Leiden daarmee druk in de weer waren. Het lijdt geen enkele twijfel dat zonder de inzet van deze mensen meer verloren was gegaan, maar dat het merendeel van het boekbezit van Defensie bewaard is gebleven, is paradoxaal genoeg uiteindelijk te danken aan de toekomstplannen die de bezetter met een groot deel van het boekbezit moet hebben gehad.

Bronnen en literatuur

- Arendsen, J., *Catalogus van de historische collectie in de bibliotheek van het Koninklijk Instituut voor de Marine* ([Den Helder] 1982).
- Baard, H.P., Kunst in de schuilkelders. *De odyssee der nationale kunstschatten gedurende de oorlogsjaren 1939-1945* ('s Gravenhage 1946).
- Bevaart, Willem, *Bronbeek. Tempo doeloe der liefdadigheid* (Utrecht 1998).
- Bevaart, Willem, *De Gouden Zon. De hogere vorming van officieren der Koninklijke Landmacht, 1868-1992* ('s-Gravenhage 1995).
- Feitsma, W.A., 'Zestig jaar Legermuseum 1913-1973, 5 augustus', in: *Armamentaria* 8 (1973) 43-55.
- Looper, W.Chr. de, ten geleide J.G. Schönau, *Negentig boeken. Een keuze-catalogus van 17e en 18e eeuwse uitgaven, voorzien van bio- en bibliografische aantekeningen, samengesteld ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan der Hoogere Krijgsschool 1868-1958* ('s-Gravenhage 1958).
- Mourik-Karremans, Ella van, *Negentig jaar Legermuseum 1913-2003* (Delft 2003).
- *Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche en der Nederlandsch-Indische krijgsgeschiedenis. Zes en veertigste jaarverslag (tot en met 31 december 1940)* ('s-Gravenhage 1941).
- *Nederlandsch Legermuseum „Generaal Hoefer". Jaarverslag 1945 voorafgegaan door een kort overzicht over de jaren 1940 tot en met 1944* ('s-Gravenhage 1946).
- Ojen jr., G.J. van, 'Studiecentrum van onze krijgsgeschiedenis 70 jaar. 1891 - 24 april - 1961', in: *De militaire spectator* 4 (1961) 148-150.
- R., 'Het Nederlandsch Leger-museum', in: *Ons leger. Algemeen orgaan voor de Nedelandsche krijgsmacht. Officieel orgaan van de Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „Ons Leger"* 11-12 (1946) 17-21.
- Schoenmaker, Ben, Paul Peucker, *Plein 4. De geschiedenis van een logement en een departement* (Den Haag 1996).
- Schönau, J.G., 'Militair-wetenschappelijk bibliotheekwezen', in: *Bibliotheekleven. Orgaan der Centrale Vereniging voor Openbare Leeszalen en Bibliotheken en van de Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen* jrg. 32 (1947) 147-148.
- Schulten, J.W.M., 'De KMA en de Tweede Wereldoorlog', in Petra Groen, Wim Klinkert (red.), *Studeren in uniform. 175 jaar Koninklijke Militaire Academie 1828-2003* (Den Haag 2003) 255-297.
- Sloos, Louis Ph., *Warfare and the age of printing. Catalogue of early printed books from before 1801 in Dutch military collections* I (Leiden, Boston 2008).
- Sloos, Louis Ph., 'Je maintiendrai. De oudste boeken van Defensie', in: *Armamentaria. Jaarboek Legermuseum* (2007) 152-191.
- Wolf, H.J., 'De bibliothecarissen en de bibliotheek van de Koninklijke Militaire Academie vanaf 1828', in: idem, *Hoe was het ook weer? Verhalen over Breda, de Koninklijke Militaire Academie en het Kasteel van Breda* ([Breda 1985]) 94-99.

La Belle Epoque Militaire 1815-1914. Een eeuw van militair vertoon

Drs. Mark van Hattem - conservator Textilia Legermuseum, Delft

J. Hoynck van Papendrecht, olieververf op doek. Ontmoeting van Nederlandse en Pruisische troepen nabij Maison du Roi, 18 juni 1815, 1900.
Legermuseum, Delft, 050851.

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog bestonden er twee militaire werkelijkheden naast elkaar. Het militarisme vierde in veel Europese landen hoogtij. Dit uitte zich in een enorm militair vertoon, dat gepaard ging met prachtige, uitbundige uniformering. Dit uiterlijk vertoon ging hand in hand met een romantisering van de Napoleontische oorlogen. Het offensief werd door velen bewierrookt als strategisch wondermiddel. Tegelijkertijd echter waren, schoorvoetend, de eerste camouflerende kleuren voor veldtenue's in diverse legers ingevoerd. De superioriteit van vuurwapens en de verdediging werd door sommigen ingezien. Twijfel over de maakbaarheid van de oorlog werd door sommigen geuit. Zij waren echter meestal roependen in de woestijn: een eeuw 'Belle Epoque Militaire' had het realiteitsbesef van menig militair vertroebeld.
De 'Belle Epoque Militaire' bereikte haar laatste ceremoniële hoogtepunt met de begrafenis van koning Edward VII van Engeland, door Barbara Tuchman zo treffend beschreven in haar boek *De kanonnen van augustus*: "De sombere, zwijgend wachtende menigte kon een gemurmel van intense bewondering niet onderdrukken, toen op die meimorgen van 1910 negen regerende monarchen in de begrafenisstoet van Edward VII van Engeland meereden. In scharlaken en blauw, groen en purper, kwamen ze in rijen van drie door de geopende hekken van het paleis, met bepluimde helmen, nestels, rode sjerpen en behangen met ordetekens, waarvan de juwelen glinsterden in de zon. (...) Hier was de grootste verzameling konin-

P.J. de Veer, Uniformen van het Eerste Franse keizerrijk 1804-1815, tekening in kleuren, circa 1900. Legermuseum, Delft, 00121361.

gen van alle tijden voor de laatste maal bijeen. De klok van Westminster sloeg zijn negen doffe slagen toen de stoet in de ochtend het paleis verliet, maar volgens het uurwerk der geschiedenis was het zonsondergang: een voorgoed wegzinken van een oude wereld in een laatste opflikkering van pracht en praal".[1]
De uniformen van de vorstelijke personen in de stoet, net als die van militaire hoogwaardigheidsbeklederen en de erewachten langs de route, riep de herinnering op aan de tijd van de Napoleontische oorlogen. Dit was in de ogen van veel mensen aan het eind van de 19de eeuw een periode van prachtige uniformen, heroïsche veldslagen en heldendaden geweest. Een tijd die op schilderijen van militaire schilders als Hoynck van Papendrecht in Nederland en Lucien Rousselot in Frankrijk werd geromantiseerd tot op het bot.

De Holocaust van de Napoleontische oorlogen

De Napoleontische tijd was niet altijd geromantiseerd. In de periode tot ongeveer 1855 werden in de meeste landen in Europa de Napoleontische oorlogen gezien als een menselijke ramp van ongekende omvang die zeker geen herhaling verdiende. Al is het woord beladen, het is mijns inziens begrijpelijk dat de Britse militair historicus David Chandler heeft gesproken over 'the great holocaust of the Napoleonic Wars'.[2]
Grotere legers, ideologische verschillen en een aggressievere manier van oorlogvoeren dan in de 18e eeuw hadden de oorlogen in de periode tussen 1795 en 1815 tot zeer bloedige en verwoestende affaires getransformeerd.

Aan het eind van de 18e eeuw waren in grote staten als Frankrijk, Pruisen en het Habsburgse rijk conscriptie systemen ingevoerd. Daarbij werden legers vaak gevormd door vrijwilligers of conscripten die werden opgeroepen uit de zogenoemde 'marginale' groepen van de maatschappij, de 'economisch nuttelozen'. Aanvullingen bestonden niet zelden uit regimenten huurlingen, bijvoorbeeld van Zwitsers. In de Republiek der Verenigde Provinciën werd uitzonderlijk veel gebruik gemaakt van complete regimenten buitenlandse huurlingen. Daarmee bleef een groot deel van de bevolking buiten het leger. Legers bereikten hierdoor slechts een beperkte omvang. Dit veranderde tijdens de Franse revolutie.
In 1793 kondigde het Revolutionair régime de 'levée en masse' in Frankrijk af, een algehele dienstplicht. Na een jaar had het Franse leger een omvang (op papier althans) van 800.000 manschappen, een ongekend aantal. Juist omdat dit leger uit slecht geoefende manschappen bestond, was er een voorkeur voor stormaanvallen met kolonnes.
Wat de Franse Eerste Republiek begon, werd door Napoleon geperfectioneerd. De Napoleontische oorlogen, uitgevochten met dezelfde tactische basis als de oorlogen van de 18e eeuw maar met legers van dienstplichtigen, waren buitengewoon massaal en bloedig. Aan de slag bij Leipzig, van 16 tot 19 oktober 1813, namen meer dan 550.000 combatanten deel en van hen werden een kleine 100.000 manschappen gedood of gewond. De deelnemende legers beschikten bij elkaar over bijna 2.000 stukken geschut, een immens aantal. Het front besloeg slechts circa 20 kilome-

[1] Barbara Tuchman, *De kanonnen van augustus* (1962; vert. Amsterdam 1976).
[2] David G. Chandler, *Atlas of Military Strategy* (Londen/New York 1980) 128,129.

P.J. de Veer, Uniformen van het Tweede Franse keizerrijk 1852-1870, tekening in kleuren, circa 1900. Legermuseum, Delft, 00121349.

ter, wat inhield dat ongeveer 27.500 mensen bijeengepakt stonden opgesteld op een front van niet meer dan een kilometer. Een percentage gesneuvelden van 20% laat aan het bloedige verloop geen twijfel.

Het Circus

Deze 'holocaust', om Chandler maar weer te parafraseren, had een reactie tot gevolg in de periode tussen 1815 en 1848. Europese staten waren er vooral op uit om conflicten te beheersen en grote oorlogen te voorkomen. De staatskassen waren leeg, het platteland begon her en der ontvolkt te raken, de economie had enorme schade opgelopen en, zeker zo belangrijk, de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen hadden nationalistische en politieke sentimenten doen ontwaken die de conservatieve monarchen in Europa liever weer terug zouden willen stoppen in de doos van pandora. Zonder oorlog ook geen 'nationaal pathos'.
In de veertig jaar na Waterloo, dus tot ongeveer 1855, waren er nagenoeg geen grootschalige oorlogen op het Europese vasteland. De meeste landen brachten bovendien hun legers terug tot veel kleinere proporties. Legers bleven gekleed in de prachtige uniformen van Napoleons dagen om een veelheid van redenen. Voor de gemiddelde soldaat was het regiment zijn thuis, zijn 'familie' waarmee hij zich identificeerde. Het was dus belangrijk dat zijn 'regiment' herkenbaar was en het uniform hielp om status aan het soldaat-zijn te ontlenen. Hoe betrouwbaar waren conscripten in het bedwingen van die sociale onlusten, wanneer hen geen militaire traditie ingeramd werd?

De veelheid aan redenen om mooi gekleed te gaan niettegenstaande, waren ook tijdgenoten vaak verbaasd over de resultaten van de uitdossingen. In Groot-Brittannië vergeleken de militairen zelf de aanblik van het leger met een circus. "Is this a fightin' machine, or a blinking circus? The (...) recruits voted unanimously for the circus".[3]

Militaire superioriteit

Technologische superioriteit was altijd al een dodelijk wapen van de Westerse machten geweest in hun pogingen overzeese gebieden te beheersen. Maar in de loop van de 19e eeuw werd een oorlog tegen een niet geïndustrialiseerde natie meer dan ooit tevoren een vrij eenzijdige bezigheid. De Westerse wapentechnologie gaf een zeer grote voorsprong. Om die reden droegen de koloniale veroveringen bij aan de militaristische cultus: oorlog werd een exotisch succesvol avontuur.
Zonder al te veel eigen risico kon het militarisme worden gebotvierd op 'onontwikkelde volkeren'. De eigen expanderende economie en bevolking, die in Europa aanleiding gaf tot grote sociale veranderingen en sociale spanningen, kende zo een uitlaatklep in de strijd tegen Indiërs, Zoeloes, Indonesiërs, Indianen en nog veel meer ongelukkige volkeren van de wereld. De cijfers spreken boekdelen wat betreft 'a-symmetrische' oorlogvoering, waarin zeer kleine Westerse strijdmachten grote hoeveelheden slachtoffers onder de tegenstanders wisten te maken. Op deze manier bleef het geloof in de superieure oorlogvoering van de Wes-

[3] Scott Hughes Myerly, *British Military Spectacle. From the Napoleonic Wars through the Crimea* (Londen 1996).

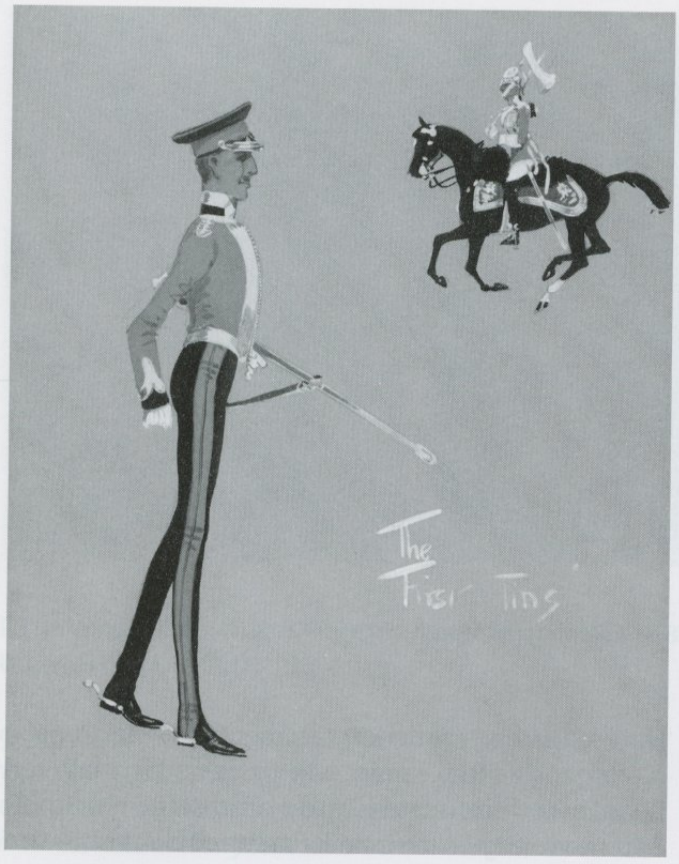

C.J. Payne, 'The first tins', tekening in kleuren, 1920.
Legermuseum, Delft, 00116306.

terse machten lang overeind. In zijn algemeenheid zou je kunnen zeggen dat in de traditionele manier van oorlogvoeren men de voorkeur gaf aan gesloten formaties en het vechten in georganiseerde, geregelde veldslagen. Ondanks alle verbeteringen in de vuurkracht van de diverse eenheden op het slagveld, bleven velen geloven in de kracht van de stormloop en de gesloten linie. Dit geloof was vooral gebaseerd op het psychologische aspect. In de woorden van de Fransman Du Picq, een van de belangrijkste advocaten van deze school, zou je kunnen zeggen dat 'hij die blijft aanvallen' zoveel angst bij de verdediger zaait, dat deze uiteindelijk zal vluchten: 'moreel overwicht leidt tot angst'.[4]

De tweede helft van de negentiende eeuw geeft verschillende voorbeelden waarin de oplettende beschouwer de onjuistheid van Du Picqs woorden had kunnen vaststellen. Sommigen, zoals de Pruisen, deden dat ook en trokken hun conclusies, maar anderen waren om uiteenlopende redenen zeer hardleers.

Van Sjako naar Pickelhaube

Europa werd in de tweede helft van de 19e eeuw beheerst door een aantal in meer of mindere mate gemilitariseerde staten. Landen waar de militairen meer invloed hadden in het bestuur of de buitenlandse politiek dan burgers en op autocratische wijze werd geregeerd, waren zeer genegen een romantisch beeld van hun historie tijdens de Napoleontische oorlogen te schetsen. Uniformen werden voor een niet onbelangrijk deel op de traditie uit die tijd gebaseerd. Dat gaat zeker op voor het land dat in uniformkundig opzicht lang als voorbeeld gold voor de meeste Europese landen en de Verenigde Staten van Amerika: het Frankrijk van Napoleon III.

De neef van Napoleon I was aan de macht gekomen tussen 1848 en 1852. Frankrijk was enkele jaren geteisterd door een bloedige revolutie en burgeroorlog en Napoleon III leek stabiliteit te bieden. Napoleon III voerde een interne strijd met 'de rode republikeinen' waarbij hij op de steun kon rekenen van de boeren en de bourgeoisie. Alhoewel Napoleon III - in eerste instantie met enig succes - Europa ervan verzekerde dat zijn keizerrijk garant stond voor de vrede ('l'Empire c'est la paix') was hij voortdurend op zoek naar manieren om zonder grote risico's militair succes te behalen.[5] De militaire overwinningen mochten gelimiteerd van aard zijn, zolang er maar aanzien uit voortvloeide. Alle successen werden dan ook groots gepropageerd. Persuitingen, betaalde kunstenaars, fotografen en militaire parades moesten de glorie van het Tweede Keizerrijk vereeuwigen. Deze waren er inderdaad: campagnes in Noord-Afrika, Vietnam, China, de Krim en Italië brachten de successen die Napoleon III zo hard nodig had.

Het leger van het Tweede Keizerrijk was gekleed in uniformen die moesten lijken op die van het leger van Napoleon. Dit is vooral goed zichtbaar bij de ruiterij. In het tijdperk van steeds betere en effectieve vuurwapens trad de Franse ruiterij nog op met de gele borstkurassen van de karabiniers, de gepluimde helmen van de dragonders en zelfs met de in Poolse stijl geüniformeerde lansiers. De enige nieuwe invloeden die zijn intrede deden, waren kledingstukken of gewoontes die overwaaiden uit de Afrikaanse en andere koloniale campagnes. Dat geldt bijvoorbeeld voor de kepi en de bloesende Zouaven-kleding, die ook buiten Frankrijk populair werden.

[4] *"With equal or even inferior power of destruction he will win who has the resolution to advance, who by his formations and manoeuvers can continually threaten his adversary with a new phase of material action, who, in a word, has moral ascendancy. Moral effect inspires fear. Fear must be changed to terror in order to vanquish"* Charles Ardant du Picq, from Battle Studies, transl. en ed. B. en A. Liddell Hart, in: *The Sword and the Pen, Selections from's the worlds greatest military writings* (Londen 1978) 170-173.

[5] Geoffrey Wavro, *Warfare and Society in Europe 1792-1914* (Londen en New York 2000) 49-51.

P.J. de Veer, 'Aanval der Maréchausées op Anak-Galoeng', prentbriefkaart uit de serie 'Koloniale Wapens in Oost-Indië', uitgever Nuss & co., Haarlem, 1905-1912.
Legermuseum, Delft, 00103016/152.

Vele Westerse landen volgden deze ontwikkeling en tooiden zich met sjako's in Franse stijl, eigen varianten op de Zouaven-tenues en prachtige cavalerie-uitrustingen. Kleine landen, als Nederland en Zwitserland, volgden min of meer klakkeloos het Franse voorbeeld. Zelfs volken die niet op Fransen wilden lijken, zoals de Britten, lieten zich niet onbetuigd in hun uniformkundige verwijzingen naar de Napoleontische tijd.
De Pruisen waren veel meer dan de Fransen in staat zich los te maken van de Napoleontische uniformen. Dat had alles te maken met het feit dat in Pruisen de 'cult van het offensief' niet zo sterk was. Veel uniformveranderingen - vooral van het veldtenue - hadden een praktische reden. Zo werd gekozen voor een kleur donkerblauw voor de infanterie waarvan de militaire top aannam dat deze minder zichtbaar was in het open veld dan het oude uniform. De uniformrok werd door de Pruisen als eersten vereenvoudigd. De punthelm, de 'Pickelhaube', heeft een geheel eigen ontstaansgeschiedenis maar kan in elk geval in deze periode als een originele en kenmerkende noviteit worden beschouwd.
Zodra de Pruisen in 1870-1871 Napoleon III verpletterend hadden verslagen, begonnen Westerse legers hun uniformen aan te passen. Franse stijlinvloeden werden losgelaten en in plaats daarvan werd gekeken naar Pruisen. Nederland nam in veel zaken ook de toevlucht tot de bondgenoot van Pruisen, Oostenrijk-Hongarije. Dit heeft waarschijnlijk weer te maken met een wens zich toch enigszins van de grote buurman te kunnen onderscheiden. De wording van het keizerrijk Duitsland ging met veel militair vertoon gepaard. Het keizerrijk was - aldus Bismarck - gesmeed uit 'Blut und Eisen'. Om die reden bleef de hang naar prachtige uniformen en militair vertoon ongewijzigd, al was de snit van het uniform intussen veranderd van 'Gallisch' in 'Teutoons'.

De Frans-Duitse oorlog en Jan Bloch

Een oplettende beschouwer zou tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 hebben gezien dat de moderne vuurwapens de verdediger zo langzamerhand een enorm voordeel gaven. Bij Gravelotte-Saint-Privat, 17 augustus 1870, viel 70% van de gedode en gesneuvelde Pruisen als gevolg van Frans geweervuur uit de moderne Chassepotgeweren, terwijl de Fransen juist 70% verloren als gevolg van de superieure, achterladende Krupp-kanonnen van de Pruisen. De Pruisen, alhoewel winnaar, verloren bijna 20.000 man aan doden en gewonden.
De overwinningen van Pruisen in 1866 en 1870 gaven militaire denkers en politici in Europa het gevoel dat snelle overwinningen mogelijk waren en legers staten

konden maken of breken - ze droegen, samen met de imperialistische wedren om koloniën, enorm bij aan een groot vertoon van militarisme in de samenlevingen van omstreeks 1900 in Europa. Toch kon in de kleine letters van de eeuw het failliet van dit vertrouwen in het militaire kunnen eigenlijk al terug gevonden worden.

Jan Bloch, een man die in Europa aandacht wist te trekken voor zijn stelling dat oorlog in de toekomst onmogelijk zou zijn - want zelfmoord - berekende in 1897 dat de Europese munitievoorraden voldoende waren voor het ombrengen van 11 miljoen mensen. Oorlog zou nooit meer hetzelfde zijn. Feitelijk wisten militairen dat ook. Na de deprimerende ervaringen van de Boerenoorlog (1899-1902) en de Japans-Russische oorlog (1904-1905), waren Westerse legers op grote schaal begonnen uniformen in schutkleuren in te voeren. In een wat obscuur geworden werkje over de Balkan-oorlogen merkte een Duitse officier op: "Alles zeigt, dass das Artilleriefeuer mehr und mehr die Oberhand über das Infanteriefeuer bekommt. Die Artillerie und die Maschinengewehre zeigen sich als die Waffen der Zukunft. Die Infanterie verbreitet sich in einer grossen Anzahl von Gefechtslinien auf dem Schlachtfelde, um sich dann sprungsweise gegen die feindliche Stellung heranzuarbeiten und durch ihr Feuer den Sturm vorzubereiten; doch oft wird es der Artillerie gelingen, den Sturm der Infanterie zum Stillstand zu bringen oder abzuweisen."[6] De Eerste Wereldoorlog en het einde van de 'Belle Epoque Militaire' waren op komst.

6 A. Kutschbach, *Die Serben im Balkankrieg 1912-1913* (Stuttgart 1913) 129.

Een "opera comique"[1]. De Koninklijke Marine en de interventie op Anguilla 1969

Drs. Anselm van der Peet - wetenschappelijk medewerker Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag

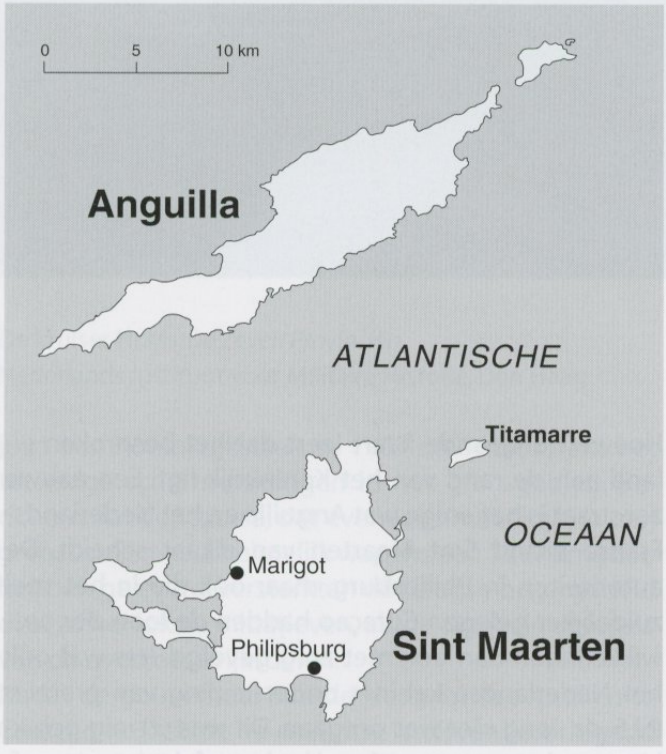

De eilanden Sint Maarten en Anguilla.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Op 30 mei 1969 brandde Willemstad, Curaçao. Een arbeidsconflict was uitgelopen op een revolte waarin sluimerende gevoelens over ongelijk verdeelde welvaart en raciale barrières tot ontlading kwamen. Het Korps Mariniers en vlootpersoneel werden ingezet om de orde te herstellen. Deze gebeurtenissen raakten de Koninkrijksrelaties diep en brachten menig scribent en onderzoeker ertoe de woelingen en de hierop volgende Nederlandse militaire bijstand tegen het licht te houden. Minder bekend is dat eerder dat jaar het Koninkrijk in de West dusdanig leek te worden bedreigd dat het eveneens tot inzet van vloot en mariniers kwam. Het betrof het Bovenwindse Frans-Nederlandse eiland Sint Maarten, dat in maart 1969 door internationale ontwikkelingen turbulente tijden tegemoet leek te gaan. Het hoe en waarom van deze welhaast vergeten episode in de verdediging van het Koninkrijk, zal in deze bijdrage de revue passeren.

Anguilla's constitutionele troebelen

Om de inzet van de Koninklijke Marine bij deze operatie te kunnen doorgronden, is het noodzakelijk de blik vanaf het lieflijke Sint Maarten ongeveer 10 kilometer noordwaarts te richten. Daar ligt een ander eiland van de zogeheten Kleine Antillen: het tot de Britse overzeese gebiedsdelen behorende Anguilla. Dit eiland was in een confederatie ondergebracht tezamen met de nabij gelegen eilanden Saint Kitts en Nevis, die in 1967 zelfbestuur kreeg. De inwoners van Anguilla voelden zich (vooral op het gebied van infrastructuur) achtergesteld ten opzichte van de andere eilanden en zagen in het zelfbestuur een mogelijkheid zich af te scheiden. In mei werd de van Saint Kitts afkomstige politiemacht ontwapend en weggestuurd en volgde er een referendum over onafhankelijkheid. De separatisten wonnen met een overweldigende meerderheid. De Britse regering verwierp evenwel het idee van een volledig zelfstandig eilandbestuur en startte bemiddelingspogingen. Hierop volgde in januari 1968 de opzet van een interim-regering, waarbij Anguilla gedurende een jaar gedeeltelijk zelfbestuur kreeg. In dit jaar trachtten een eilandraad onder voorzitterschap van de zakenman R. Webster en de regering van de confederatie vergeefs tot een compromis te komen. In december 1968 bevestigde Webster de onafhankelijkheid van Anguilla. Op 8 februari 1969 volgde zijn verkiezing tot president en dwong hij kort hierna een Britse bemiddelaar het eiland te verlaten. De laatste

[1] Ontleend aan het hoofdredactioneel commentaar 'Geen attracties op Anguilla', *NRC*, 21-3-1969.

De onderzeebootjager Hr.Ms. *Amsterdam*.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

meldde in Londen dat de bevolking door een gangsterbende werd beheerst, die haar vertakkingen had tot in de Verenigde Staten en op het eiland tal van casino's zou willen vestigen. Ook zouden de regeringen van West-Indische geassocieerde staten binnen het Britse Gemenebest zich ernstig zorgen maken over de toenemende activiteiten in het Caribische gebied van "subversieve elementen" van buiten de regio.
Hierop intervenieerden in de vroege ochtend van 19 maart Britse paratroepen en een peloton *Royal Marines* op Anguilla om het gezag te herstellen onder leiding van de Britse *commissioner* A. Lee. Een van zijn eerste maatregelen was het uitwijzen van enige "vage" Amerikaanse zakenlieden en het opzetten van grootscheepse huiszoekingen naar vermeende wapendepots die door onderwereldfiguren op het eiland zouden zijn aangelegd. Webster verklaarde in een persconferentie van de eilandbevolking geen martelaars te willen maken en zich niet te verzetten tegen de Britse interventiemacht. Wel eiste hij in een brief de terugtrekking van de Britse troepen en een nieuwe referendum voor de eilandbewoners over de constitutionele status van Anguilla.

Bedreiging van het Koninkrijk?

Het bovenstaande lijkt slechts het Britse Gemenebest aan te gaan. Een Nederlandse connectie lijkt ver weg. Hoewel? Bijgaande kaart leert dat het besproken eiland aan de rand van het Koninkrijk ligt. Een nauwe zeestraat is het enige wat Anguilla en het Nederlands-Franse eiland Sint Maarten van elkaar scheidt. De autoriteiten in Philipsburg, maar ook die in het veel zuidelijker gelegen Curaçao hadden de loop der ontwikkelingen dan ook met zorg gevolgd. Iets wat ook het Nederlandse kabinet onder leiding van premier P.J.S. de Jong niet was ontgaan. Dit was weinig gelukkig met de gang van zaken. Het betrof deels een onafhankelijkheidsvraagstuk dat ook voor de gebiedsdelen van het Koninkrijk in de West speelde, ook al was het in een ver perspectief. Bovendien werd Nederland in dit tijdsbestek elders in de West al met spanningen nabij de grenzen van het Koninkrijk geconfronteerd waarbij (interne) constitutionele zaken speelden. Naast de zich bij tijd en wijle voordoende problemen met Venezuela inzake de invloedssfeer van de Benedenwindse eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire, betrof het grensgeschillen van Suriname. Deze laatste kwestie, die al sinds de koloniale tijden speelde, laaide medio jaren 1960 op door de vestiging van Guyanese legerposten in betwist gebied. De regering in Paramaribo was ontevreden over de aanvankelijk passieve houding van Den Haag en formeerde zelf een 'Defensiepolitie' die werd belast met de externe bescherming van het grondgebied van Suriname - en dus van het Koninkrijk - tegen vijandelijke invallen. Dit was nu

De kruiser Hr.Ms. *De Zeven Provinciën*.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

juist een Koninkrijkstaak. In 1967 en 1969 kwam het tot enige schermutselingen in het grensgebied. Berichten dat Venezuela, dat eveneens met Guyana een grensconflict had, heimelijk wapens aan Suriname zou hebben geleverd, versterkten de Haagse bezorgdheid over zowel lokale initiatieven, als de algehele defensie van de overzeese rijksdelen.
Nadat de gouverneur van de Nederlandse Antillen te Curaçao N. Debrot na de Britse interventie dringend verzocht "militaire voorzorgsmaatregelen" te nemen om te voorkomen dat "gewapende bewoners" van Anguilla zouden oversteken naar het nabij gelegen Sint Maarten, bleef een reactie van de regering in Den Haag niet uit. Aan de Nederlandse zeestrijdkrachten was al vanaf aanvang jaren 1950 de defensietaak van de Nederlandse Antillen opgedragen. Derhalve kreeg het stationsschip te Curaçao, de onderzeebootjager Hr.Ms. *Amsterdam*, onder commando van kapitein-luitenant-ter-zee I.C. de Regt, het bevel zich gereed te maken om met een contingent mariniers koers te zetten naar Sint Maarten en daar het nodige machtsvertoon ten toon te spreiden. Hoe urgent de dreiging van Nederlandse regeringszijde werd geacht, bleek wel toen minister van Buitenlandse Zaken J.M.A.H. Luns in dezen zijn collega van Defensie W. den Toom alsook minister-president De Jong benaderde met het verzoek ook de geleide wapen kruiser Hr.Ms. *De Zeven Provinciën* naar het eiland te laten opstomen. Dit laatste schip, onder bevel van kapitein-ter-zee H.H. van Weelde, bevond zich op dat moment bij Puerto Rico waar het deelnam aan de grote jaarlijkse oefening *Springboard* van de Amerikaanse marine. De kruiser kon zodoende sneller dan de *Amsterdam* haar opwachting maken bij Sint Maarten.
De bemanning van de kruiser kreeg te horen dat het niet ondenkbaar was dat in het nauw gebrachte "rebellen" van Anguilla zouden vluchten naar het nabij gelegen Sint Maarten. Hr.Ms. *De Zeven Provinciën* had de instructie op te stomen naar dit deel van het Koninkrijk om "eventueel, in eerste instantie met het landingsdetachement, de politie te helpen bij haar bewakingstaken." Na aankomst op de rede van Sint Maarten op de avond van 19 maart debarkeerden vervolgens een vijftiental mariniers. Het schip hield voor Philipsburg op en neer en wachtte de ontwikkelingen af. De onderzeebootjager *Amsterdam* had op dat moment Curaçao reeds verlaten en werd in de loop van zondag 22 maart bij Sint Maarten verwacht.

Whitehall in de verdediging, bedenkingen en actie in Den Haag

Intussen was er naar aanleiding van het Britse militaire optreden zowel in het Verenigd Koninkrijk zelf als in andere landen een storm van kritiek losgebarsten. Invloedrijke staten binnen het Britse Gemenebest als

Jamaica en Tanzania eisten een directe terugtrekking van de Britse troepen, terwijl de Caribische staat Puerto Rico de bezetting omschreef als "de grootste blunder die de Engelsen ooit hadden gemaakt." Dit laatste commentaar gaf de regering in Londen des te meer reden tot nadenken omdat de autoriteiten van Puerto Rico onder vergaande invloed stonden van de Verenigde Staten. Washington zelf stelde zich in de hele kwestie neutraal op. Ook de Britse oppositie roerde zich en benadrukte dat de interventie wereldwijd enkel kritiek en hoongelach had losgemaakt. De vormen van protest die op Anguilla werden tentoongespreid benadrukten de bizarre situatie na het Britse machtsvertoon. De bevolking liet het bij protestmarsen, een symbolische nepbegrafenis met een roze kist bij het kantoor van *commissioner* Lee en enige scheldpartijen. Dat de Britse troepen tot dan toe naast de achtergelaten wapens van de naar Saint Kitts verdreven politiemacht geen wapentuig konden vinden, bracht de regering in Londen verder in verlegenheid.

Op 22 maart wist Webster met enige medewerkers per motorboot naar het Franse deel van Sint Maarten te ontkomen, waarop hij naar New York vloog en daar op een persconferentie verklaarde op het eiland te vrezen voor zijn arrestatie. Tevens liet hij weten gehoord te willen worden door de VN-commissie inzake kolonialisme. De volgende dag verdedigde in het Britse parlement de minister van Buitenlandse het regeringsbeleid inzake Anguilla door te verklaren dat "ongunstige elementen" zich om Webster hadden gegroepeerd en het eiland als een middel hadden gezien voor "eigen doeleinden." Zodoende was de regering geen andere keus gelaten dan militair in te grijpen. Hij sprak daarbij de verwachting uit dat bij verdere huiszoekingen uiteindelijk grote hoeveelheden illegaal ingevoerde wapens zouden worden gevonden. Een uitlating die door de oppositie met hoongelach werd beantwoord.

In Den Haag overzag het kabinet-De Jong de ontwikkelingen op Anguilla en de eventueel hieruit voortvloeiende eigen maatregelen. De kruiser *De Zeven Provinciën* was op 22 maart bij Sint Maarten afgelost door Hr.Ms. *Amsterdam*, dat het overgevaren detachement mariniers had gedebarkeerd. Deze hadden op het Nederlandse deel van het eiland posities ingenomen, maar konden voor het moment niet meer doen dan afwachten. Dat Webster en enige aanhangers ongestoord op het Franse deel van het eiland hadden kunnen landen waarna de Franse autoriteiten hen geen strobreed in de weg hadden gelegd, gaf te denken. Daarbij was het uitblijven van resultaten van de Britse zoektocht naar wapendepots weinig bemoedigend, evenals enige vergeefse naspeuringen naar Amerikaanse gangsters. Minister Luns merkte hierover in de ministerraad droog op dat de Britse autoriteiten er "kennelijk nog niet in geslaagd zijn deze figuren te vinden." De in deze situatie enigszins overdreven ogende en - gelet de Franse opstelling - weinig zinvolle aanwezigheid van de Koninklijke Marine nabij Sint Maarten, behoefde bijstelling. Te meer daar de Nederlandse militaire machtsontplooiing verwondering kon oproepen bij Caribische staten van het Britse Gemenebest die nagenoeg allen de Britse interventie veroordeelden. Hoewel de Nederlandse regering *an sich* het onafhankelijkheidsstreven van kleine eilanden "die onmogelijk een zelfstandig bestaan kunnen leiden" afkeurde, kon zij niet ontkennen dat de interventie een wat "operetteachtig" karakter had gekregen en dat zij zich in de nieuwe situatie een houding moest geven.

Het kabinet liet hierna in een perscommuniqué weten dat *De Zeven Provinciën* "toevallig en niet in verband met de gebeurtenissen op Anguilla" de voorgaande dagen de Bovenwindse eilanden had aangedaan. De *Amsterdam* verliet op 24 maart de rede van Philipsburg onder achterlating van de meegevoerde mariniers. Zij bleven nog enige weken op het Bovenwindse eiland gestationeerd alvorens naar Curaçao terug te keren.

Aftermath

De enigszins overtrokken Haagse reactie inzake een vermeende veiligheidsdreiging in de West leek na het voorgaande onopgemerkt te blijven. Dit werd niet in de laatste plaats bewerkstelligd doordat de hele affaire Anguilla van de voorpagina's verdween. De Britse regering spande zich namelijk in om de eigen opgelopen publieke schade te beperken. De gevechtseenheden werden na 25 maart vervangen door genietroepen die tot taak kregen lokale infrastructurele projecten ter hand te nemen. Daarnaast kon Webster op voorspraak van de Britse *commissioner* Lee naar Anguilla terugkeren om als leider zitting te nemen in een adviesraad. Op 1 april erkende de Britse regering dezelfde raad die in 1968 het eiland had bestuurd en ging zij hier voortaan mee samenwerken. Anguilla werd zo de facto een apart deel van het Britse Gemenebest, los van Saint Kitts en Nevis, een afscheiding die in 1990 officieel werd vastgelegd. In Nederland zelf was er geen aandacht meer voor de eigen marineinzet gedurende de verwikkelingen op Anguilla. Of toch? De redactie van het periodiek *Ons Zeewezen*, dat de belangen van de Nederlandse koopvaardij en marine behartigde, besteedde er kort nog aandacht aan, door in en verwijzing naar de aanwezigheid van de mariniers op Sint Maarten fijntjes op te merken:"[o]ver vertier behoeven onze jonge militairen niet te klagen, want elk cruise-schip, [...] voert een nieuwe golf van Amerikaanse toeristen met veel vrouwelijk schoon aan." Een treffende slotopmerking over deze "opera comique in koloniale stijl."

Bronnen

Nationaal Archief, Den Haag, Notulen van de Ministerraad, 21 en 24 maart 1969.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Collectie Scheepsdossiers.

Literatuur

- *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1969* ('s-Gravenhage, 1970), 153-154.
- *Keesings Historisch Archief 1969*, 11-4-1969, 217-219.
- D.M., 'De blik gericht op het Westelijk Halfrond', marine, in: *Ons Zeewezen*, 58, juli/augustus, No. 7/8 (1969), 18-19.
- Oostindie, G. en I. Klinkers, *Het Koninkrijk in de Caraïben.Een korte geschiedenis van het Nederlandse dekolonisatiebeleid, 1940-2000* (Amsterdam, 2001), 86-88.
- 'met de "Zeven" naar de West', in: *Alle Hens*, juni (1969),15.
- *NRC*, 20-24 maart 1969.

Mededeling

Sweep-project

In een blad als *Mars et historia* mag een bericht over een groot op handen staand militair-historisch project niet ontbreken. Het werken aan mijn boek *Tropenjaren. Ploppers en Patrouilles* met ruim 400 brieven en een tiental dagboeken deed bij mij de mening postvatten dat het zinnig zou zijn om nog één keer een beroep te doen op alle oud-Indiëveteranen authentiek materiaal als brieven, dagboeken en fotoalbums niet weg te doen. Té vaak had ik gehoord dat brieven en dergelijke al waren weggedaan. Of omdat men kleiner ging wonen, óf omdat men eigenlijk niet wist wat men met dit materiaal aan moest. Dat het hier om belangrijke primaire bronnen gaat, hoef ik de lezer niet uit te leggen. Eind 2007 deed ik de Staatssecretaris van Defensie Jack de Vries een uitgewerkt voorstel toekomen met als doel wat ik noemde het *sweep*-project te steunen en mede mogelijk te maken. Een jaar lang geduldig lobbyen bij zowel het Plein 4 als bij het NIMH kreeg op 12 december 2008 op een veteranencongres in Den Haag zijn beslag. De Vries kondigde de start aan van het *sweep*-project en gaf ook inhoudelijk zijn medewerking aan mijn initiatief door voor een periode van twee jaar bij het NIMH, de logische landingsplaats, een documentair-informatiespecialist aan te stellen om de brieven, dagboeken en fotoalbums te registreren en te ontsluiten. Zie hiervoor ook www.nimh.nl onder Nieuws. Inmiddels is de hiertoe opgerichte projectgroep al twee keer bijeen geweest om met name de logistieke kant in goede banen te leiden. Plezierig is dat tot op heden alle veteranenorganisaties positief gereageerd hebben. Ook zij beseffen dat het nu of nooit is. Het gaat dus niet alleen om Indiëveteranen van de Koninklijke Landmacht, maar ook die van de Koninklijke Marine, ML-KNIL en eenheden als bijvoorbeeld de Luchtstrijdkrachten, de LSK.
Vanaf maart worden in eerste instantie alleen de bij veteranenorganisaties aangesloten veteranen benaderd. Na de zomervakantie is het moment aangebroken om de afgelopen periode te evalueren. Met *lessons learned* kan dan de tweede fase ingaan, het benaderen van de nabestaanden en niet-georganiseerde Indiëveteranen.
Het is de bedoeling dat U ook op www.marsethistoria.nl op gezette tijden de voortgang van het *sweep*-project kunt volgen. Mocht U in Uw omgeving nog personen kennen die beschikken over brieven, dagboeken en dergelijke en deze graag een goede bestemming willen geven, dan kunt U contact met mij opnemen.

Jacques A.C.Bartels.

Recensieartikel

Wim Adriaansen, *Jons Viruly 1905-1986 vlieger en schrijver. Vleugels aan het woord gegeven*
Uitgeverij Aprilis, Zaltbommel
368 p., ill. (ca. 220 illustraties), geb.
ISBN 978 90 5994 223 3
€ 29,95

Viruly voor een Fokker D VII. Foto uit besproken boek.

Het is tegenwoordig nauwelijks voor te stellen dat vliegers tot Bekende Nederlanders (BN-ers) gerekend mochten worden, toch is dat het geval geweest. We spreken dan over de periode van de opkomst van de vliegerij rond 1910 tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Het was de tijd dat de KLM 's werelds langste luchtlijn (Amsterdam- Batavia) onderhield. In 1933 de *Pelikaan* de beroemde Kerstvlucht maakte en een jaar later de eerste prijs won in de Handicaprace Londen-Melbourne met de *Uiver*. Na de Tweede Wereldoorlog sloeg de KLM als een van de eerste nationale luchtvaartmaatschappijen de vleugels weer uit. Naast de doordachte wijze waarop deze maatschappij zijn vliegtuigen fraaie en dus herkenbare! vogelnamen toekende, waren het de gezagvoerders die zich in een grote belangstelling mochten verheugen. Met de toenemende interesse voor biografieën is het niet verwonderlijk dat aan één van hen, Adriaan Viruly, nu een boek gewijd is. De auteur Wim Adriaansen, lid van onze vereniging en geen onbekende in de luchtvaarthistorische wereld, schetst in zijn *Vleugels aan het woord gegeven* de levensloop van een vlieger die vooral bekendheid verwierf door zijn artikelen en boeken.
Adriaan, bij intimi bekend als Jons, Viruly groeide op als enig kind in een niet onbemiddeld gezin. Na zijn eerste jaren in Breda doorgebracht te hebben, verhuisde Adriaan met zijn ouders in 1913 naar Westkapelle waar zijn vader burgemeester werd. In dit Zeeuwse plaatsje kwam Adriaan op verschillende manieren in aanraking met de oorlog. Inkwartiering, aangespoelde zeemijnen, maar ook met vliegtuigen, Duitse en geallieerde.
Kort na de Eerste Wereldoorlog raakte hij betrokken bij de PIA, de Praktisch-Idealisten Associatie, een idealistische, pacifistische getinte organisatie voor jongeren, vaak uit gegoede kringen. In 1921 neemt Viruly senior ontslag als burgemeester en vestigt zich met vrouw en zoon in Den Haag. Adriaan doorloopt daar de HBS en stort zich op de wielrennerij, een sport voor heren destijds. Dan breekt ook voor Adriaan Viruly de militaire dienstijd aan. Op 1

Viruly zittend op de Fokker D VII 266, één van de zogenaamde weerkisten van Soesterberg. Foto's uit het besproken boek.

oktober 1925 is Adriaan één van de tien aspirant reserve-officieren die bij de Luchtvaartafdeeling (LVA) op Soesterberg een opleiding tot waarnemer gaan volgen. Nauwelijks benoemd tot reserve tweede luitenant waarnemer bij het Wapen der Artillerie op 18 september 1926 en gedemobiliseerd, diende Adriaan een rekest in om opgeleid te worden tot vlieger. Zijn demobilisatie was van korte duur, op 17 november kon de jonge Viruly zich melden op Soesterberg. Hij zou deel gaan uitmaken van wat later de legendarische Vliegklas 1926 zou gaan heten. Samen met collega Van Giessen specialiseerde Viruly zich in het maken van zogenaamde weervluchten. Lang zou hij niet bij de LVA blijven. Hij schreef er wel zijn eerste boek over, *Voor vrij?... Contact!*, dat in 1930 verscheen. Een jaar later trad hij in dienst bij de KLM. Vanaf dat moment is hij betrokken bij de stormachtige ontwikkelingen in de commerciele luchtvaart, van de Indiëroute tot het trans-Atlantische vliegen in de Tweede Wereldoorlog en daarna. Zijn vliegercarrière brengt hem als Chef Vliegdienst van de Noord-Atlantische route tot de hoogste rang binnen de KLM, die van commodore. Het ongeluk met de *Super Constellation Triton* in september 1954, vlak voor zijn pensioen, wordt Viruly aangerekend. Hij zou nooit meer vliegen. Een jaar later trouwde Viruly met de toneelspeelster Mary Dresselhuys. Samen traden zij met diverse voordrachten ook op onder de naam *Kunst en Vliegwerk*. Vanaf zijn eerste schreden binnen de PIA heeft Adriaan Viruly zich zijn hele leven een voorstander van het pacifisme betoond, met name het uitbannen van oorlog. Dit bracht hem op gezette tijden in conflict met de overheid, hetgeen in 1935 al leidde tot ontslag als reserve-officier, op verzoek van Viruly zelf overigens. Of Viruly ook enige invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het pacifistisch denken in Nederland, blijft onduidelijk. Oplagecijfers van bij voorbeeld *Om de Eer van ons land* vermeldt Adriaansen niet.

Adriaansen geeft een goed beeld van de Nederlandse militaire luchtvaart in de jaren twintig. Ook komt het vliegen bij de KLM naar alle windrichtingen ruimschoots aan de orde. De lezer krijgt een inkijk in de ontwikkelingen van de Nederlandse luchtvaart in de twintigste eeuw. Viruly is niet alleen vlieger geweest, zoals de titel van deze biografie aangeeft. Ruim 40 boektitels staan op zijn naam, van het eerdergenoemde *Voor Vrij?... Contact!* uit 1930 tot *De grote Mythe* uit 1982 alsmede een viertal vertalingen en drie toneelstukken. Adriaansen vermeldt Viruly's pennenvruchten in een bibliografie. Jammer is dan dat een persoonsregister ontbreekt, onontbeerlijk bij een dergelijk boek.

Viruly laat zich niet makkelijk benaderen. Adriaansen schrijft dan ook dat Viruly een solist was, een eenling, zowel in de luchtvaart als in de litteratuur. De auteur heeft zich veel moeite getroost, daarbij geholpen door de naaste familie, om toch zo goed mogelijk het onderwerp van zijn biografie *body* te geven. Desondanks blijft de vlieger/auteur in mijn ogen ongrijpbaar. Al met al is *Vleugels aan het woord gegeven* een zeer informatief boek over een interessante man in een interessante periode. Uitgeverij Aprilis staat weer borg voor een fraai verzorgde uitgave waarin met name de vele onbekende foto`s uit het familiearchief van de Viruly's een aanwinst zijn.

Jacques A.C. Bartels.

Literatuursignaleringen

Armamentaria
Jaarboek Legermuseum
Delft, Legermuseum, 2008/2009 (verschenen december).
286 p. geïll. in fullcolour, ingenaaid
Bevat bijdragen van: C. van Bruggen, M. van Hattem, J. Hilkhuijsen, E. van Mourik-Karremans, R. Knip, Ph.M. Mes, C.B. Nicolas, E. Rossmeisl, L.Ph. Sloos, A. Staarman, H. Stevens, M. Willemsen,
ISBN 90-70793-36-4
€ 29,95 (te koop in de museumwinkel en via de website, www.legermuseum.nl)

Gerben Hellinga
Zeehelden van de Gouden Eeuw
2e dr. Zutphen, Walburg Pers, 2008.
173 p., geïll., geb.
ISBN 978-90-5730-546-7
€ 24,95

Ant. P. de Graaff
Vaarwel, kameraad! Met het vergeten leger in Indië
Franeker, Uitgeverij Van Wijnen, 2009.
96 p., geïll. ingenaaid.
ISBN 978 90 5194 340 5
€ 12,95
Dit is het laatste boek van de veelschrijver De Graaff, die dit boek niet heeft kunnen afronden. Het is een eerbetoon van de uitgever aan de auteur geworden. Het boek bevat naast de zes hoofdstukken van de auteur een aantal reacties op zijn overlijden, waaraan zelfs op de landelijke televisie aandacht is besteed.

J.G. Kikkert
Maurits van Nassau
2e herz. dr. Soest, Aspekt, 2008. Aspekt biografie.
282 p., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-731
€ 18,95

Peter Kruit
Een mythe aan scherven. Een onderzoek naar de tactische gevechtsomstandigheden van mei 1940 op het Nederlandse strijdtoneel
Soesterberg, Aspekt, 2008.
156 p., geïl., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-681-8

ACTIE - Normaal € 19,95, voor leden van Mars et Historia € 16,95 (t/m 1 april 2009), aktie nr. 502-159-04. Te bestellen bij de boekhandel of bij de uitgeverij (www.uitgeverijaspekt.nl)

Jürg. A. Meier
Vivat Hollandia. Zur Geschichte der Schweizer in holländischen Diensten 1740-1795. Griffwaffen und Uniformen.
Zürich, Schweizerische Gesellschaft für militärhistorische Studienreisen GMS, 2008. Heft nr. 29.
150 p., geïll. in fullcolour, geb.
ISBN 978-3-033-01673-6
Meer info: www.gms-reisen.ch

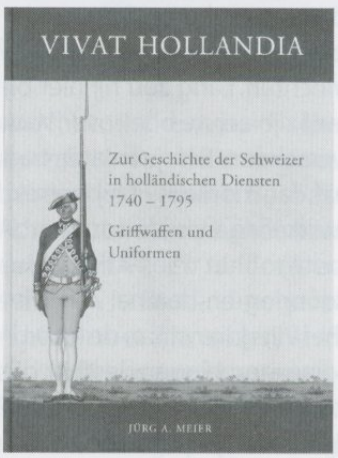

Edwin van Meerkerk
Willem V en Wilhelmina van Pruisen. De laatste stadhouders
Amsterdam, etc., Atlas, 2009.
240, [16] p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-450-0153-1
€ 19,95

Op verkenning door de collectie van het Legermuseum
Delft, Legermuseum, 2009. Kalender in fullcolour.
€ 6,- (te bestellen via winkel@legermuseum.nl)

Ton Verstraaten
Ooggetuige. Krijgsgevangen in Indië en Japan (1942-1945)
Zutphen, Walburg Pers, 2008.
221 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5730-573-3
€ 24,95

'Wegens bijzondere omstandigheden...'
's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940-1944
Voorz. red. René Kok, red. Theo Hoogbergen, e.a. Alphen aan de Maas, Veerhuis, 2008.
468 p., geïll., geb.
ISBN 978-90-8730-019-7
€ 39,50

Het tijdschrift van de Vereniging Oud Utrecht, ***Oud Utrecht***, 6 (2008), is een extra dik themanummer gewijd aan Utrecht in de Eerste Wereldoorlog (WO I). In een dozijn artikelen van tien verschillende auteurs wordt de mobilisatie en WO I van zeer uiteenlopende kanten belicht, geïllustreerd met topografische kaarten en foto's. Aan de orde komen onder meer de relatie Mlitair Gezag en de gemeentelijke overheid, inkwartiering, de reactie van de burgerbevolking. Ook de Belgische vluchtelingen, Rik Wouters (befaamd Belgisch schilder) en Kamp Zeist, voedselvoorziening en de Utrechtse universiteit in deze periode komen aan bod. Daarnaast aandacht voor de bescherming van cultureel erfgoed, met name de bescherming van het Utrechts Rijks- en Gemeentearchief waarvan de auteurs nu gelukkig veel materiaal voor hun artikel hebben kunnen gebruiken. Het meest militair-geörienteerde artikel is dat over Fort Honswijk, representatief voor het dagelijks leven in de forten van de Nieuwe Waterlinie, waarvan Kapitein A. Kaptein (nomen est omen) terecht de populaire commandant was. Twee overzichten met een kaart van plaatsen van herinnering aan de oorlog, de provincie en de stad Utrecht, maken dit nummer tot een mooi en veelzijdige kijk op Nederland in de luwte van de *La Grande Guerre*.
Meer informatie: www.oud-utrecht.nl.

Michael van der Zee, Gijs Rommelse
Het wapen onder dak. De brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee 1814-2008.
Amsterdam, Boom, 2009.
156 p., geïll., ingenaaid.
ISBN 978-90-8506-640-8
€ 19,90

Louis Ph. Sloos,
Warfare and the age of printing. Catalogue of early printed books from before 1801 in Dutch military collections
Leiden, Boston, Brill, 2008 (verschenen op 11 december)
4 dln., groot formaat, 2008 p., geïll. (meer dan 2.000 ill.), gebonden, in cassette, index
Bevat beschrijvingen van 10.000 gedrukte boeken uit de periode 1500-1800 van negen Defensie instellingen.
ISBN 978-90-04-17241-8 (set)
€ 595,-
Meer info: www.brill.nl / www.legermuseum.nl / www.bartdehaas.nl

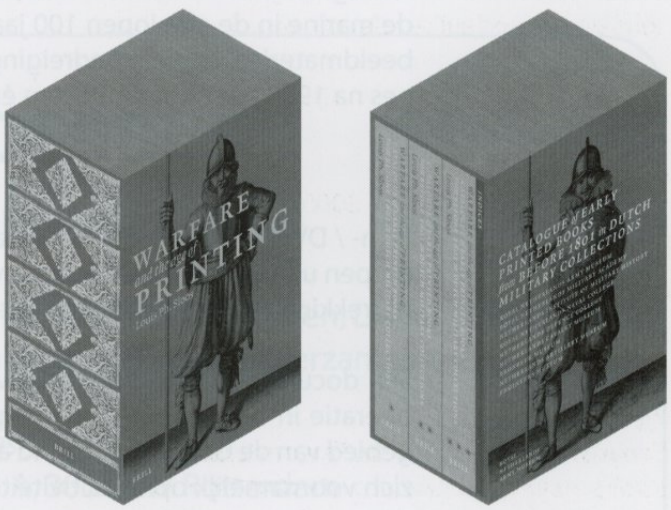

De redactie ziet opmerkelijke literatuursignaleringen met belangstelling tegemoet. Voor in Nederland verschenen publicaties wijzen wij u op onze beurt ook op www.netuit.nl

Mededeling

Programma jaarvergadering
Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Zaterdag 18 april 2009

Kosten € 12.50 per persoon, vooraf over te maken

10.30-11.00 uur	Ontvangst/koffie
11.00-12.00 uur	Algemene Ledenvergadering
12.15-13.15 uur	Lunch
13.30-14.00 uur	Lezing van dr. G. Rommelse over de brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee in de periode 1814-2008. De heer Rommelse is verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag. Hij is - samen met drs. M. van der Zee - auteur van het in januari verschenen boek Het Wapen onder dak, waarin het onderwerp van de lezing centraal staat.
14.00-14.30 uur	Lezing van drs. A.J. van der Peet (NIMH). Titel: Van Poseidon tot Exocet. Gevaren ter zee voor de marine in de afgelopen 100 jaar. De heer Van der Peet zal aan de hand van veelal uniek beeldmateriaal de vele bedreigingen op, onder en boven het water schetsen die de marines na 1900 het hoofd moesten én moeten bieden.
14.40-15.30 uur	Film- / DVD-programma. Dit omvat: De film Militaire herinneringen van ir. J. Zuurdeeg, met grepen uit zijn loopbaan als reserve-officier bij de Genie. De beelden hebben hoofdzakelijk betrekking op de periode van het Interbellum; Een documentaire van de Audiovisuele Dienst Koninklijke Landmacht over Deforger, een operatie in het kader van de verplaatsing van Amerikaans materieel uit Europa naar het gebied van de Golf, voorafgaand aan de oorlog tegen Irak in 1991. Het verhaal concentreert zich voornamelijk op de activiteiten onder leiding van het Nationaal Territoriaal Commando in de haven van Rotterdam.

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

1 maart
3 mei

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - Overdag: 015 260 21 99 - na 18.00 uur 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Mutaties op de ledenlijst

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen dat zijn overleden:

- P.W.F.J. Boogh, Hoogenvaert 4, 6581 HZ Malden,
- P. van der Burg, Park Sparrendaal 102, 3971 SR Driebergen-Rijsenburg,
- Mevrouw W.G. Diekerhoff-Moesman, Oranje-Nassaustraat 1 te 4191 EC Geldermalsen en
- W.A. Hage, Parmentierlaan 12, 1185 CW Amstelveen.

Dat zij mogen rusten in vrede.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

- E.J. van Donselaar, Rijksstraatweg 45, 2121 AB Bennebroek, T 06 55 78 33 77, E john.van.donselaar@finext.nl (a4, a5, a6, b1, b2, b3, c1, c2, c3, c5, c9, c10);
- R.P.F. van Houtum, Basilica 103, 6661 TV Elst, T 0481 35 43 80, E r.van.houtum1@kpnplanet.nl (a5, b3, b6);
- Jhr. mr. J.M. de Jonge, Huijgenslaan 26, 3818 WC Amersfoort, T 033 461 58 84, E jm.de.jonge@euronet.nl (a2, a5, b1, b7);
- T.B. Scheuer, Nieuwstraat 82, 3311 XR Dordrecht, T 06 17 54 44 17, E tbscheuer@gmail.com (a1, a4, a5, b1);
- mw. E. Staf, Karekietlaan 16, 2261 CK Leidschendam, T 070 301 08 48 (algemeen);
- R. van der Velde, Rietdekkersdreef 511, 7328 AG Apeldoorn, E r_vander_velde@hotmail.com (a4, a5, a6, b1, b2, b11, b12) en
- R.J. de Wit, Master Ekke Blaauwstrjitte 8, 9011 XH Jirnsum, T 0566 60 14 51, E robertkees@chello.nl (a6, b3, b9, c1, c4 en c10).

Wijzigingen in (post-)adres:

- H.A. Bresser, Nijverdalseweg 97, 7461 TC Rijssen;
- A.M.A. Goossens, Prins Bernhardstraat 61, 2396 GC Koudekerk aan den Rijn, T 071 889 29 76
- Drs. B. Koevoets, Klompenmakershof 3, 3981 TG Bunnik
- Redactie Polsslag/VOGD, Burg. Buiskoolweg 19, 9551 TX Sellingen en
- M.M. Saras, Beatlesstraat 21, 6663 GS Lent.

Per 1 januari 2009 hebben hun lidmaatschap beëindigd:

- F.C. Bakker, Klateringerweg 5, 9433 TB Zwiggelte
- Bibliotheek Koninklijke Landmacht, Postbus 90701, 2509 LS 's-Gravenhage
- J. Boon, Turfschip 170, 1186 XR Amstelveen
- Contact Oud-Mariniers, p/a Stappeland 2a, 1796 BD De Koog
- Defensievoorlichtingscentrum, Postbus 20703, 2500 ES 's-Gravenhage
- W.Th. Hellebrand, Nieuwezijds Voorburgwal 45, 1012 RD Amsterdam
- Drs. J.E.W. Hollebrandse, Vlierboomstraat 429, 2564 JD 's-Gravenhage
- F.C.J. van Horn, Douwensterweg 3, 9965 TK Leens
- Museum Flehite, Westsingel 50, 3811 BC Amersfoort
- F.M.D van Keulen, J. Wilsstraat 15, 1333 PV Almere-Buiten
- R. Ogilvie, Groenhof 240, 1186 GE Amstelveen
- W. Post, De Hooghkamer 56, 2253 JW Voorschoten
- A.J. Romijn, Provinciënlaan 7, apt. 25, 2101 SR Heemstede
- Philip J. Schlegel, P.O. Box 5602, Augusta Maine, Verenigde Staten
- D.J. Tang, Leidsegracht 18, 1016 CL Amsterdam
- Dr. H. Tromp, Antonie Duyckstraat 127, 2582 TG 's-Gravenhage
- Vereniging voor OVW'ers van de Koninklijke Marine, Postbus 852, 4600 AW Bergen op Zoom
- H. Vermeulen, Zeswielen 1B, 1823 DJ Alkmaar
- Drs. A.D. Vriezen, Zwolseweg 457, 7345 AG Wenum-Wiesel
- J. Zielstra, Coevordenstraat 25, 9406 KA Assen en
- J.M. van der Zwaard, Pennendijk 29, 4851 VB Ulvenhout.

Lidmaatschap beëindigd door de vereniging:

- Mw. C. Baars, Beatrixplein 1, 2121 XS Bennebroek
- J.J.L.M. Brouwer, Oostduinlaan 169, 2596 JL 's-Gravenhage
- F.W. de Groot, Sint Antoniusstraat 69, 5144 AB Waalwijk
- M.A. van der Hoeden, Van der Helststraat 7, 3583 AT Utrecht
- J. van der Kleijn, Mosselkreekstraat 21, 4675 BN Sint-Philipsland
- R.A.M. Kregting, J. Stuversstraat 1, 5321 JL Hedel
- ir. R.P. Peters, Bergweg Zuid 86, 2661 CV Bergschenhoek
- P.V. Pleijte, Beatrixlaan 35, 4382 XH Vlissingen.

Wil Zaagman jr.

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M van Hoof
E info@marsethistoria.nl

- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
  drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
  E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
  M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK, Den Haag, T 070 363 43 91 en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@orange.nl

- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
  dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E pcboer@alda.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
  P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
Coördinator: dr. S.J. de Groot - E grootares@hetnet.nl

- ***b9 Mariniers:***
  B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, T 06 20 89 69 04, E Mondriaan@veteranen.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
  info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl

- ***c1 Uniformen:*** E info@marsethistoria.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** info@marsethistoria.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
  W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
  mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
  J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, T 050 501 82 14, E joopvancampen@yahoo.com
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
  G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma, drs. B.G.J. Elias, H. Muller, drs. J. Nuis

Bestuur
J.A.C. Bartels, voorzitter
Drs. R. de Winter, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Mr.W.J. Zaagman, penningmeester

Drs. J.P.C.M. van Hoof
Mevr. M. Groen
Drs. A.J. van der Peet
T.L.D. Postma
J.W.H. Sonnemans

Secretariaat:
Lindenlaan 38
7461 XM Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
Kosten € 27,50 per jaar (buitenland € 35,-), over te maken naar rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537. t.n.v. Mars et Historia (buitenland BIC is RABONL2U en de IBAN NL44 RABO 0147 8895 37).

Ledenadministratie
Mr. W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
T 033 494 04 85

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

The
First Tins

